

Johanna Rönkkönen
Nora Tiainen

Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysalan AMK-tutkinto
Sosionomi (AMK)
Opinnäytetyö, 2022

LASTEN JA NUORTEN TOIMIJUUS VANTAAN KAUPUNGIN KUNTOUTTAVASSA SIJAIS- HUOLLOSSA

TIIVISTELMÄ

Johanna Rönkkönen, Nora Tiainen
Lasten ja nuorten toimijuus Vantaan kaupungin kuntouttavassa sijaishuollossa
52 sivua, 6 liitettä
Kevät, 2022
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysalan AMK-tutkinto
Sosionomi (AMK)

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia Vantaan kaupungin kuntouttavassa sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten toimijuutta. Tavoitteena oli saada tietoa siitä, mitkä asiat edistävät tai estävät toimijuuden toteutumista arjessa heidän näkökulmistaan sekä siitä, miten toimijuutta voitaisiin tukea tehokkaammin.

Opinnäytetyö toteutettiin laadullisena eli kvalitatiivisena tutkimuksena puolistrukturoitua yksilöhaastattelua hyödyntäen. Haastatteluissa käytettiin sekä suljettuja että avoimia kysymyksiä. Tutkimukseen osallistui neljä nuorta samasta yksiköstä. Haastattelut litteroitiin ja tutkimusaineisto analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä.

Tutkimustulokset osoittivat nuorten olevan aktiivisia toimijoita omassa arjessaan osallistuen yksikössä järjestettävään toimintaan ja vaikuttaen niin velvollisuuksiinsa kuin vapaa-aikaansaakin. Esiin nousi nuorten tarve vaikuttaa elämäänsä kaikissa sellaisissa asioissa, joissa se on mahdollista. Motivaation nähtiin olevan yksi taustalla vaikuttava tekijä aktiivisen toimijuuden toteutumisessa. Toimintaa ohjaavat rakenteet nähtiin kuitenkin yhtenä toimijuutta rajoittavana tekijänä.

Kuulluksi tulemisen kokemus oli vahvasti yhteydessä koettuun luottamukseen. Luottamusta kuitenkin heikensi erityisesti valvovien silmien alla oleminen ja seuraamusten pelko. Nuorilla oli tarve kiinnittyä ohjaajiin sekä tulla kuulluksi ja ymmärretyksi omissa asioissaan. Lisäksi yksilöllisyyden ja henkilökohtaisuuden kokemuksen tarve korostui omaohjaajasuhteessa. Omaohjaajan nähtiin olevan tärkeä tukipilari, kannustaja ja mukana kulkija. Yksilöllistä aikaa omaohjaajan kanssa toivottiin arjessa enemmän.

Asiasanat: kvalitatiivinen tutkimus, lapset, lastensuojelu, nuoret, toimijuus

ABSTRACT

Johanna Rönkkönen, Nora Tiainen

Children and young people's sense of agency in rehabilitative foster care in the City of Vantaa

52 pages, 6 appendices

Spring, 2022

Diaconia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree Programme in Social Services

Bachelor of Social Services

The purpose of this thesis was to examine the sense of agency in children and young people placed into rehabilitative foster care in the City of Vantaa.

The aim was to obtain information on which issues contribute to or prevent the sense of agency in everyday life from their perspectives and how to support their sense of agency more effectively.

The thesis was carried out as qualitative research using a semi-structured individual interview. The interviews consisted of both closed and open questions. Four young people from the same shared unit were involved in the study. The interviews were transcribed and the research data was analyzed using databased content analysis.

The main research finding was that young people are active agents in their own everyday lives, taking part in activities organised within the unit and having an effect on their obligations and leisure time. The need for young people to influence their lives in all matters possible was raised. Motivation was seen as an underlying factor in the realization of one's sense of agency. In contrast, governance structures were seen as a hindering factor to the sense of agency.

The experience of being heard was strongly connected to experienced trust. However, the experience of trust was hindered particularly by supervision and by fear of potential sanctions. The youth had the need to attach themselves to instructors, as well as to be heard and understood regarding their own matters. In addition, the need for individual one-on-one time and personalized experiences regarding instructors were highlighted. One's personal counselor was seen as being an important, encouraging supporter walking beside them. Furthermore, hopes were expressed for increasing individual time in everyday life with one's personal counsellor.

Keywords: Child protection, Children, Human agency, Qualitative research, Young people

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 LASTENSUOJELU	5
2.1 Lastensuojelun perimmäinen tarkoitus.....	5
2.2 Avohuolto	6
2.3 Huostaanotto.....	7
2.4 Sijaishuolto.....	8
3 TERAPEUTTINEN LAITOSKASVATUS	9
3.1 Terapeuttinen orientaatio	9
3.2 Sosiaalipedagoginen orientaatio	10
3.3 Osallisuus	11
3.4 Omaohjaajatyö menetelmänä	12
4 TOIMIJUUS.....	15
5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	19
5.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet	19
5.2 Aineiston keruu	19
5.3 Aineiston analyysi	22
6 TULOKSET	25
6.1 Lasten ja nuorten toimijuutta estävät tekijät	25
6.2 Lasten ja nuorten toimijuutta edistävät tekijät	28
6.3 Toimijuuden edistäminen	31
7 EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS	34
7.1 Eettiset periaatteet	34
7.2 Henkilötiedot	37
7.3 Luotettavuus	38
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	40
9 POHDINTA	43
9.1 Tulosten hyödynnettävyys.....	43

9.2 Ammatillinen kasvu	45
LÄHTEET	48
LIITE 1. Haastattelukysymykset.....	53
LIITE 2. Ennakkoesite nuorille	54
LIITE 3. Saatekirje ja suostumuslomake nuorille	55
LIITE 4. Saatekirje ja suostumuslomake huoltajille	57
LIITE 5. Saatekirje sosiaalityöntekijöille	59
LIITE 6. Saatekirje työntekijöille	61

1 JOHDANTO

Lastensuojelu on murroksessa ja sen toimintatapoja on pyritty kehittämään voimakkaasti viime vuosien aikana. Toimintatapojen muutos vaatii myös sosiaali- ja terveysalan toimintakentän rakenteellisia muutoksia lainsäädännön muokkaamisesta lähtien. Tavoitteena on lisätä asiakkaan osallisuutta omaan prosessiinsa. SOTE-uudistus ja sen kehityksessä ilmenneet monet vaikeudet ovat konkreettinen esimerkki siitä, miten haastavaa on muokata sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmää. Muutos sisältää aina haasteita, mutta pohjimmiltaan sen voidaan nähdä olevan ensisijaisesti mahdollisuus. Myös sijaishuollossa nuorten toimijuus ja osallistaminen ovat lastensuojelun kehitystyössä esiin nousseita tärkeitä teemoja. Omaohjaajatyön merkitys ja sisällöt ovat myös korostuneet käytettävänä työmenetelmänä. (Petrelius & Eriksson, 2018, s. 3.)

Vantaan kaupunki tarjoaa pitkäaikaista kuntouttavaa sijaishuoltoa lastensuojelun lapsille. Lapsen ja nuoren turvallisuuden tunteen saavuttaminen on kuntouttavassa sijaishuollossa lähtökohtana työn onnistumiselle. (Vantaan kaupunki, i.a.) Vantaan kaupunki on pyrkinyt vuodesta 2019 lähtien kehittämään sijaishuollon toimintaansa terapeutin laitospalvelun viitekehyksen mukaisesti. Heidän toiminnassaan korostuu yhdessä lapsen ja nuoren kanssa eläminen ja oppiminen arjen jakamisen kautta. Kehitettäväksi teemaksi on tämän pohjalta noussut lasten ja nuorten toimijuus ja sen edistäminen. (Lauri Karjalainen, lastensuojelulaitoksen esimies, henkilökohtainen tiedonanto 12.5.2021.)

Opinnäytetyömme tarkoituksena on tutkia Vantaan kaupungin kuntouttavassa sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten toimijuutta. Tavoitteenamme on saada tietoa siitä, mitkä asiat estävät tai edistävät toimijuuden toteutumista arjessa heidän näkökulmistaan sekä siitä, miten toimijuutta voitaisiin tukea tehokkaammin. Kuntouttavassa sijaishuollossa asiakkaan yksilöllisen toimijuuden edistäminen ja tukeminen on avainasemassa asiakasprosessin etenemisen suhteen. Aihe on ajankohtainen, sillä yhä useammin sijaishuollossa käytetyt menetelmät perustuvat terapeutin orientaatioon ja asiakkaan osallistamiseen.

2 LASTENSUOJELU

2.1 Lastensuojelun perimmäinen tarkoitus

Vanhempien ja huoltajien velvollisuutena on huolehtia lapsen tai nuoren huolenpidosta ja kasvatuksesta sekä järjestää se valitsemallaan tavalla, kuitenkin niin, että se on lapsen tai nuoren edun mukaista (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989, 18. artikla). Sosiaalihuoltolaissa todetaan, että lapsella ja koko perheellä on oikeus lapsen kehityksen ja terveyden kannalta välttämättömiin sosiaalipalveluihin viipymättä. Yhteiskunnan vastuulla on varmistaa, että vanhemmat saavat riittävän tuen ja avun tarvittaessa. Lastensuojelu ei kuitenkaan ole vain viranomaisten toimintaa vaan yhteiskunnallinen kokonaisuus, johon osallistuu lapsen eri kehitysvaiheiden mukaan erilaisia toimijoita kuten neuvola, päiväkotiki ja koulu. (L 1301/2014; Mitä on lastensuojelu, i.a.)

Lapsen oikeuksia ohjaa myös perustuslaki, joka määrittää yhteiskunnan tehtäväksi tukea vanhempien edellytyksiä kasvatukseen mahdollistaen lapsen yksilöllisen kasvun ja hyvinvoinnin. Lisäksi Suomea velvoittavat YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus ja Euroopan ihmisoikeussopimus, joiden mukaan lapsen etu on otettava ensisijaisesti huomioon kaikessa alaikäisiin kohdistuvassa viranomaisytyössä. (Sosiaali- ja terveysministeriö, i.a.)

Perheen kasvatukselliseen vapauteen voidaan yhteiskunnan taholta puuttua vain sellaisissa tilanteissa, joissa lapsen kasvua, kehitystä ja oikeuksia ei muuten voida varmistaa tai ne ovat vakavasti vaarantuneet (L 731/1999). Tilanteessa, jossa viranomaisen on puututtava perheen autonomiaan toteuttaessaan lastensuojelun toimenpiteitä, on vanhempien ensisijainen velvollisuus kasvatustehtävästä otettava huomioon ja sitä on pyrittävä tukemaan kaikin mahdollisin tavoin. Vanhempien oikeus ja velvollisuus lapsen kasvatukseen ja hyvinvointiin on otettava huomioon myös silloin, kun lastensuojelulakiin kuuluvia palveluja järjestetään. (L 417/2007.) Myös lasten oikeuksien yleissopimuksessa sanotaan, että vanhemmille ja laillisille huoltajille on annettava apua kasvatustehtävässä lapsen

oikeuksien varmistamiseksi ja edistämiseksi (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989, 18. artikla).

Ehkäisevän lastensuojelutyön tärkeimpänä tavoitteena on pystyä tukemaan perheiden yksilöllisiä tilanteita, lasten ja nuorten turvallista kasvua ja kehitystä sekä huoltajien vanhemmuustaitoja niin, ettei varsinaista lastensuojelun tarvetta ehdi syntyä. Tarkoituksena on pystyä tarjoamaan tarvittavaa varhaista tukea perheille ennen kuin ongelmia muodostuu tai ne ehtivät pahentua. Ennaltaehkäisevä lastensuojelutyö tapahtuu osana lasten, nuorten ja perheiden peruspalveluita, jotka eivät edellytä käyttäjiltä lastensuojelun asiakkuutta. (Terveys- ja hyvinvoinnin laitos, i.a.)

2.2 Avohuolto

Lastensuojelun avohuollon tavoitteena on lapsen ja perheen tukeminen ensi sijassa siten, että lapsen tai nuoren on mahdollista kasvaa turvallisissa olosuhteissa huoltajiensa kanssa omassa kodissaan (Lastensuojelun avohuolto, 2021). Lastensuojelulaki velvoittaa järjestämään avohuollon tukitoimia viipymättä lastensuojelutarpeen toteamisen jälkeen. Tukitoimet pyritään mahdollisuuksien mukaan toteuttamaan yhteistyössä lapsen ja huoltajien kanssa. (L 417/2007.)

Kunnan tulee viivytyksettä korjata asumisolojen puutteet tai järjestää asianmukainen asunto sekä järjestää riittävä taloudellinen tuki, kun lastensuojelun tarve oleellisesti liittyy puutteellisiin asumisoloihin, asunnon puuttumiseen tai riittämättömään toimeentuloon, tai kun edellä mainitut asiat ovat olennaisin osin esteenä perheen ja lapsen kuntoutumiselle. (L 417/2007.)

Lapselle voidaan järjestää myös kuntouttavaa tai tuen tarvetta arvioivaa perhehoitoa tai laitoshuoltoa hänen huoltajiensa kanssa. Lapsi voidaan sijoittaa myös lyhytaikaisesti yksin, jos sijoitus yhdessä huoltajien kanssa ei ole lapsen edun mukaista. Tämä edellyttää lapsen huoltajan sekä 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumusta. Edellytyksenä sijoitukselle on, että sillä arvioidaan lapsen tuen tarpeet, kuntoutetaan lasta tai järjestetään väliaikainen huolenpito lapsen huoltajan

sairauden tai muun vastaavan syyn johdosta. Lasta ei saa avohuollon tukitoimena sijoittaa toistuvasti, jos lapsen etu ei ehdottomasti vaadi uutta sijoitusta. (L 417/2007.)

Päätettäessä sijoituksesta on arvioitava sen kesto ja määriteltävä tavoitteet. Jos lapsi sijoitetaan avohuollon tukitoimena, on sijoitusta arvioitava viimeistään kolmen kuukauden kuluttua sen alkamisesta. Sijoituksen jatkuessa arviointia tulee tehdä kolmen kuukauden välein. Arvioinneissa on myös selvitettävä tarve huostaanottoon. (L 417/2007.)

2.3 Huostaanotto

Huostaanotto on viimesijainen keino, jolla turvataan lapsen kehitys ja kasvu. Huostaanoton myötä vastuu lapsen kasvatuksesta ja hoidosta siirtyy viranomaisille. (Huostaanotto, i.a.) Lastensuojelulaissa todetaan, että lapsi täytyy ottaa huostaan, jos lapsen kasvuolosuhteet tai huolenpito vaarantavat vakavasti hänen kehitystään ja terveyttään, tai lapsi itse vakavasti vaarantaa kehitystään tai terveyttään päihteiden käytöllä, muulla kuin vähäisenä pidettävällä rikollisella toiminnalla tai näihin rinnastettavalla käyttäytymisellä. Huostaanotto voidaan kuitenkin järjestää vain, jos avohuollon tukitoimet eivät ole riittäviä ja se on lapsen edun mukaista. (L 417/2007.)

Huostaanottoa valmisteltaessa asianosaisille tulee varata tilaisuus kuulemiseen ja kutsu siihen tulee antaa kirjallisesti. Kuulemisvelvollisuuteen kuuluvat sekä vastentahtoiset että suostumukseen perustuvat huostaanotot. Kuulemistilaisuudessa asianosaisilla on oikeus asiamiehen tai avustajan mukana olemiseen ja lapsella voi olla ystävä tai perhetuttu mukana. Lapsella on oikeus mielipiteiden ja ajatusten esille tuomiseen, joten myös alle 12-vuotiaan lapsen mielipide huostaanottoa koskien tulee selvittää. (Asianosaisten kuuleminen, i.a.) Lastensuojelulain mukaan kuuleminen voidaan jättää tekemättä, jos asianosaisen olin- tai asuinpaikkaa ei pystytä selvittämään tai kuuleminen aiheuttaa vakavan vaaran lapsen turvallisuudelle ja kehitykselle. Kuuleminen voidaan jättää tekemättä myös, jos se on perusteltua kuultavan ja lapsen yhteydenpidon puuttumisen

vuoksi ja voidaan olettaa, ettei kuuleminen ole ehdottoman välttämätöntä. (L 417/2007.)

2.4 Sijaishuolto

Sijaishuolto on kasvatuksen ja hoidon järjestämistä väliaikais määräyksellä sijoitetulle, kiireellisesti sijoitetulle tai huostaanotetulle lapselle kodin ulkopuolella. Sijaishuoltoa voidaan järjestää laitoshuoltona, perhehoitona tai muulla tarpeiden vaatimalla tavalla. Sijaishuolto järjestetään laitoshuoltona, jos lapsen etu ei toteudu perhehoidossa tai muualla riittävien tukitoimien avulla. Lapselle tulee antaa ymmärrettävästi tiedoksi, miksi huostaanottoon on ryhdytty. Lisäksi on kerrottava toimet, joita on tehty tai joita aiotaan tehdä. (L 417/2007.)

Lapsen sijaishuoltopaikan valinnassa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tarpeisiin, huostaanoton perusteisiin ja lapsen läheissuhteiden ylläpitämiseen. Huomiota tulee mahdollisuuksien mukaan kiinnittää myös lapsen kulttuurilliseen, uskonnolliseen ja kielelliseen taustaan. (L 417/2007.) Sijaishuoltopaikan, lapsen, lapsen huoltajien sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän välinen yhteistyö on ensisijaisen tärkeää sijoituksen onnistumisen sekä lapsen huollon jatkuvuuden ja tasapainoisen kehityksen kannalta. Yhteistyö edesauttaa laatimaan yhteisiä tavoitteita ja toimintatapoja niiden saavuttamiseksi. Toimiva yhteistyö mahdollistaa myös lapsen kiinnittymisen sijaishuoltopaikkaan psyykkisellä tasolla. Tämä luo edellytyksiä tasapainoiselle kehitykselle ja kasvulle sekä sijoituksen onnistumiselle. (Sijaishuoltoon siirtyminen ja yhteistyö vanhempien kanssa, i.a.)

Lapsen kehityksen kannalta turvalliset, tärkeät ja jatkuvat ihmissuhteet tulee turvata. Lapsella on oikeus vastaanottaa vieraita tai vieraila sijaishuoltopaikan ulkopuolella tavaten läheisiä ihmisiä. Lapsella on oikeus pitää yhteyttä läheisiin ihmisiin vastaanottamalla tai lähettämällä kirjeitä sekä käyttämällä puhelinta. Sijaishuolto tulee järjestää siten, ettei sijoituspaikan etäisyys muodostu esteeksi yhteydenpidolle. (L 417/2007.)

Sijaishuollon aikana lapsella on oikeus opetukseen ja varhaiskasvatukseen. Lapsen asiakassuunnitelmasta on käytävä ilmi, miten lapsen perusopetus, varhaiskasvatus, muu opetus tai oppivelvollisuuslain mukainen koulutus sijaishuollon aikana järjestetään. Sijaishuoltoapaikan ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tehtävä yhteistyötä varhaiskasvatuksen, perusopetuksen tai muun koulutuksen tai opetuksen järjestäjän kanssa sekä sijoitusta valmisteltaessa että sijoituksen aikana. (L 417/2007.)

3 TERAPEUTTINEN LAITOSKASVATUS

3.1 Terapeuttinen orientaatio

Lapsi- ja perhepalveluiden (LAPE) muutosohjelman tarkoituksena on parantaa lapsikeskeistä työskentelyä sekä lasten osallisuutta lastensuojelussa. Muutosohjelmaan kuuluvan lastensuojelun laitoshoidon mallinnusryhmän tavoitteena oli kuvata lapsilähtöinen malli, jossa keskeisenä lähtökohtana työskentelyssä on lapsen oikeudet. Tavoitteena oli myös tarkentaa kasvatuksellisen, hoidollisen, terapeuttisen ja kuntouttavan orientaation välistä suhdetta sekä viitekehystä. Käytännössä terapeuttinen laitосkasvatus tarkoittaaakin erilaisia painotuksia ja variaatioita henkilökunnan rekrytoinnissa ja työnjaossa. (Hoikkala ym., 2017, s. 4; Timonen-Kallio ym., 2017, s. 4.)

Terapeuttista, laitostyötä uudistavaa lähestymistapaa pyritään kuvaamaan "Therapeutic residential care" käsitteen avulla. Terapeuttisen orientaation lähtökohtana on sijoitettujen lasten elämäntilanteiden erityisyyden tunnistaminen ja tunnustaminen. Se ei keskity ainoastaan erityisen ongelmallisiin lapsiin ja nuoriin, vaan sen periaatteet soveltuvat useisiin eri laitосmuotoihin. Vaikuttavuuteen pyrkivässä laitostyössä lähtökohtana tulee olla lapsen kokemuksiin vastaaminen. Koko perheen mahdollisesti pitkittyneisiin sekä monitasoisiin tuen tarpeisiin vastaaminen vaatii sekä palvelujärjestelmältä että työntekijöiltä kuntouttavaa ja

kokonaisvaltaista työtettä. (Timonen-Kallio ym., 2017, s. 16–17; Alatalo ym., 2017, s. 20.)

Terapeuttisuus kuuluu lisäksi ajatukseen lapsen ja nuoren turvallisesta elinympäristöstä. Sen tulisi mahdollistaa sosiaalisten taitojen oppiminen, koulunkäynti ja kiinnittyminen lapsuuden palveluihin, instituutioihin ja yhteisöihin sekä tarjota suojelua ja tukea. Terapeuttisuus onkin yksinkertaisimmillaan tuen antamista lapsen ja nuoren vastaanottaessa omia kokemuksiaan sekä avun ja tuen antamista niiden ymmärtämiseen. Periaatteena on avoin ja rehellinen tiedonanto lasta ja nuorta koskevissa asioissa hänen kehitystasonsa huomioiden. Tarkoituksena on luoda lapselle ja nuorelle arki, jossa toimitaan johdonmukaisesti. Lisäksi pyrkimyksenä on saada hänet ymmärtämään, etteivät aiemmat negatiiviset kokemukset ole hänen syytään. (Timonen-Kallio ym., 2017, s. 16–17.)

3.2 Sosiaalipedagoginen orientaatio

Sosiaalipedagogisella orientaatiolla on suomalaisessa lastensuojelussa ja laitostyössä vahva perinne. Sosiaalikasvattajat ovat työskennelleet vuosikymmeniä lastenkodeissa. Heidän tehtävänä on ollut sijaishuollon piirissä olevien lasten ja nuorten integroiminen yhteiskuntaan ja kasvattaminen itsenäiseen aikuisuuteen. (Timonen-Kallio ym., 2017, s. 17.)

Sosiaalipedagogiikka pyrkii analysoimaan ihmisen kasvua sosiaalisena tapahtumana, jonka päämääränä on kehittyä yhteisöjen ja yhteiskunnan jäseneksi sekä jäsenenä. Sosiaalipedagogisia lähestymistapoja käytettäessä keskiössä on sosiaalisen kasvun tukeminen yleisellä tasolla. Erityisen kasvatuksellisen sosiaalisen työn näkökulmassa korostuvat erityistä tukea tarvitsevat, joiden haasteena voivat olla esimerkiksi vaikeat perhesuhteet ja mielenterveys- tai päihdeongelmat. (Sosiaalipedagogiikka i.a.). Sosiaalipedagoginen lähestymistapa ei ole kuitenkaan ainoastaan yksilöorientoitunut pedagoginen työote. Sen pyrkimyksenä on lisätä ihmisen yhteiskunnallista osallisuutta ja torjua syrjäytymistä, mutta myös muovata yhteiskunnallisia käytäntöjä ja rakenteita (Timonen-Kallio ym., 2017, s. 18; Sosiaalipedagogiikka, i.a.)

Osallisuus ja yhteisöllisyys tukevat lapsen ja nuoren toimijuutta. Toimijuuden vahvistuessa lapsella ja nuorella on kykyjä tehdä valintoja ja ratkaisuja omaa elämäänsä koskien laitoshoidossa. Yhteisöllisyydessä huomio kiinnittyy vastuun kehittymiseen, ryhmässä toimimiseen sekä vuorovaikutustaitojen ja itsetuntemuksen kehittymiseen. Yhdessä tehtyjen sopimusten ja sääntöjen sekä määriteltyjen perustehtävien arviointi ja reflektointi luovat pohjan yhteisöllisen, osallistavan toimintaperiaatteen ja -mallin toteutumiselle. Sosiaalipedagoginen suhde tuottaakin uudenlaista elämänorientaatiota, käynnistää kasvuprosessin, haastaa lasta ja nuorta kasvuun ja muutokseen sekä pyrkii herättämään heidän tietoisuutensa. Se korostaa elinikäisen kehityksen ja kasvun merkitystä sekä antaa laajan tietoperustan ja ymmärryksen kasvatukselle, joten sosiaalipedagogisen orientaation hyödyntäminen lastensuojelussa on tärkeää. (Timonen-Kallio ym., 2017, s. 18; Eronen & Laakso, 2016, s. 27.)

3.3 Osallisuus

Lapsen ja nuoren osallisuus ja sen toteutuminen on tärkeä sekä historiaan verraten jatkuvasti korostunut tekijä lastensuojelutyössä. Entisaikojen käsitykset lapsesta holhouksen kohteena ovat vaihtuneet ja vaihtumassa yhä enemmän ajatteluun, jossa lapsi mielipiteineen on tärkeä osa omaa prosessiaan. Pohjimmiltaan osallisuutta käsitellessä lastensuojelun näkökulmasta tavoitteena on osallistaa lapsi hänen etunsa turvaamiseksi oman prosessinsa määrittämiseen, toteuttamiseen ja arvioimiseen. Osallisuuden kokemus on myös äärimmäisen tärkeä osa kasvun ja kehityksen sekä identiteetin vahvistamisen näkökulmasta. (Lapsen osallisuus, i.a.)

Suomen perustuslaissa painotetaan, ettei ikä, sukupuoli, alkuperä, kieli, mielipide, terveys, vammaisuus, vakaumus tai uskonto saa vaikuttaa ihmisen asemaan lain edessä ilman hyväksyttävää perustetta. Lisäksi lapsen yksilöllisyys ja mahdollisuus vaikuttaa itseä koskeviin päätöksiin on varmistettava. (L 731/1999.)

Laki antaa osallisuudelle ja sen toteutumiselle tarkat reunaehdot. YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa sanotaan osallisuuden olevan kaikkea viranomaistyötä määrittävä perusoikeus (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989, 12. artikla). Lain on osaltaan tarkoitus korostaa lapsen asianosaisuutta kaikissa lastensuojeluprosessin tilanteissa ja vaiheissa. Lastensuojelulaissa sanotaan, että lapsen mielipide ja omat toiveet on otettava lastensuojelua toteuttaessa huomioon lapsen kehitystasoon ja ikään soveltuvalla tavalla. Mielipiteen selvittämiseksi on käytettävä sensitiivisiä keinoja, jotta lapselle ei aiheudu tästä omassa elämässään, kuten perheen sisällä, haittaa. Vain sellaisissa tilanteissa, missä mielipiteen selvittäminen voisi oleellisesti vaikuttaa lapsen kehitykseen tai terveyteen haitallisesti, se voidaan jättää selvittämättä. (L 417/2007.)

Lapsella on oikeus käyttää itseään koskevissa asioissa puhevaltaa huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella, mikäli hän on kaksitoista vuotta täyttänyt. (L 417/2007.) Tällöin lapsi voi vaikuttaa häntä koskeviin asioihin voimakkaammin. Lapsella on oikeus nähdä häntä koskevat asiakaspaperit ja häntä täytyy kuulla todistettavasti päätöksiä tehdessä. Tehdyt päätökset on annettava lapselle tiedoksi ja häntä on myös tiedotettava lainmukaisesta valitusoikeudesta. Lasta on tarvittaessa autettava tekemään valitus häntä koskevasta valitusoikeudellisesta päätöksestä. Hänellä on siis oikeus sekä hakea että vaatia apua ja muutosta. (Lapsen osallisuus, i.a.)

3.4 Omaohjaajatyö menetelmänä

Omaohjaajatyö on menetelmänä suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, mihin sisältyy vastuuta lapsen ja nuoren kokonaisvaltaisen tilanteen hahmottamisesta. Omaohjaajan tehtäväkuva on käytännössä lapsen ja nuoren arjen järjestämistä, kodin ja sijoituspaikan välisenä kontaktina toimimista ja esimerkiksi koulu yhteistyön toteuttamista. (Sinkkonen, 2018). Tarkoituksena on, että omaohjaaja edustaa lapsen ja nuoren hoidossa ja kasvatuksessa yksilöllisyyttä. Omaohjaajan työnkuvaan kuuluu myös perehtyä lapsen ja nuoren tilanteeseensa kokonaisvaltaisesti ja syvemmin, kuin muiden ohjaajien, huomioiden menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden osana kokonaisuutta. Luonteeltaan omaohjaajatyön

sisältö vaihtelee lapsikohtaisesti, sillä omaohjaajan tavoitteena on olla lapselle ja nuorelle tuttu, turvallinen ja ohjaava aikuinen. (Tukikoti Syli, i.a.)

Omaohjaajatyö on pitkäjänteistä kasvatustyötä, jonka tarkoituksena on kulkea vierellä tarjoten lapselle ja nuorelle kokemus jatkuvuudesta. Sen sisältöä sekä sen monimuotoisuutta voidaan jäsenellä kolmen kompetenssin kautta, jotka voidaan jakaa tietoiseen, ammatilliseen ja julkiseen osa-alueeseen. Tietoinen omaohjaajatyö perustuu tunnepohjaiseen työskentelyyn, jota kuitenkin säätelevät tietoisesti asetetut tavoitteet. Näitä sovitaan yhteisesti tai kirjataan esimerkiksi lapsen ja nuoren asiakassuunnitelmaan sekä hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. Julkinen omaohjaajatyö ei perustu mieltymyksiin vaan se sovitaan yleisesti yhdessä ja jo mielellään ennen lapsen ja nuoren tuloa. Suhdetta ei myöskään pureta heti, vaikka alkuun henkilökemiat eivät vaikuttaisi kohtaavan. Omaohjaajan vastuulla on pitää työryhmä tietoisena siitä, mitä lapsen ja nuoren elämässä tapahtuu. Velvollisuutena on myös varmistaa hoidon jatkuvuus. (Timonen-Kallio ym., 2017, s. 26.)

Lapsen ja nuoren valmiuksien tukeminen mentalisaatioon (mielellistäminen) on myös yksi keskeinen tavoite omaohjaajan työssä. Sillä tarkoitetaan läsnä olevaan kuunteluun ja kiinnostuneeseen kyselyyn pyrkivää tilannetta. Tällaisessa tilanteessa omaohjaaja ei toimi ammattikasvattajan roolissaan vaan pyrkii tasavertaiseen lapsen ja nuoren kunnioitukseen. Lisäksi pyrkimyksenä on vahvistaa lapsen ja nuoren ajatusta siitä, että hänen tunteensa ja ajatuksensa ovat merkittäviä. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö omaohjaaja asettaisi rajoja lapsen ja nuoren niitä tarvitessa. Päämääränä on saavuttaa tilanne, missä lapsella ja nuorella on mahdollisuus kertoa omista ajatuksistaan tai tunteistaan lisää ja näin ollen myös syventää omaohjaajan käsitystä hänen mielipiteistään. Tämänlainen keskustelu lisää omaohjaajan ymmärrystä lapsesta ja nuoresta sekä helpottaa osaltaan myös kehitystä tukevien ratkaisujen laatimista hoidollisesta näkökulmasta. (Sinkkonen, 2018.)

Omaohjaajan roolissa kohdataan lapsen ja nuoren tunteet niin hyvässä kuin pahassakin. Ei ole poikkeuksellista, että hänen negatiiviset tunteensa purkautuvat omaohjaajaan. Omaohjaajasuhde on lapselle ja nuorelle uusi ihmissuhde, johon

kulkee usein mukana myös aiemmista ihmissuhteista syntynyttä problematiikkaa. Tilanne, jossa lapselle ja nuorelle nimetään ”oma” aikuinen, nostaa monesti pinnalle myös aiemmin koetut laiminlyönnit ja pettymykset. (Sinkkonen, 2018.)

Ammatillisuus ei tarkoita sitä, että omaohjaajan tulisi tietää kaikkea tai tehdä vain täydellisiä ratkaisuja lapsen ja nuoren prosessissa. Sen sijaan ammattitaidosta kertoo kyky kysyä ja ihmetellä. (Sinkkonen, 2018.) Ammatillinen omaohjaajuus on kykyä reflektoida sekä tarkastella lapsen ja nuoren kasvua, kehitystä ja problematiikkaa ammatillisesti teoretiedon valossa. Tällöin pystytään selittämään ja ymmärtämään lapsen ja nuoren käytöstä sekä siihen vaikuttavia tekijöitä. Tämä lisää ymmärrystä ja antaa mahdollisuuden yksilöllisyyden huomioivaan hoidon ja kasvatuksen suunnitteluun. (Timonen-Kallio ym., 2017, s. 26.)

Jokaisen lapsen ja nuoren ollessa yksilö voi omaohjaajuus kunkin lapsen ja nuoren kohdalla tarkoittaa erilaisia painopisteitä työssä. Perinteisesti omaohjaaja kuitenkin kannattelee ja tarjoaa korjaavia kokemuksia normaalin arjen sisällä. Korjaava suhde toimii myönteisen kehityksen mahdollistajana. (Tukikoti syli, i.a.; Heino, 2020, s. 96.) Tavoitteenmukaista on, että lapsen ja nuoren suhde omaohjaajaan rakentuu ajan kuluessa luottamussuhteen ympärille ja muodostuu merkitykselliseksi aikuisjohtoiseksi kumppanuudeksi. Parhaimmillaan omaohjaajatyö mahdollistaa lapsen ja nuoren psyykkisen eheytyksen ja vahvistaa hänen omaa identiteettiään. (Tukikoti syli, i.a.)

4 TOIMIJUUS

Biestan ja Tedderin (2006, s. 5) mukaan toimijuus ei ole ainoastaan keskeinen käsite nykyaikaisessa kasvatuskäytännössä ja –teoriassa, vaan se on keskeinen käsite myös nykyajan yhteiskuntatieteissä, valtiotieteissä ja taloustieteissä. Yhteiskuntatieteissä kysymyksenä on ollut se, miten ihmisen toiminta sosiaalisten rakenteiden kautta määrittyy ja analysoinnin kohteena on ollut kulttuurien ja ideologioiden vaikutus yhteiskunnan ja yksilön väliseen suhteeseen. Myös ihmisen kokeman eriarvoisuuden vaikutusta toimijuuden rajoituksiin ja mahdollisuuksiin on pohdittu. (Gordon, 2005, s. 114.)

Biesta ja Tedder (2006, s. 18–19) tuovat esille, ettei toimijuutta tulisi ymmärtää yksilön kyvykkyytinä vaan laadullisena toimijana, jolla on suhteelliset ja ajalliset toimintakontekstit. He toteavat, ettei toimijuutta tulisi ymmärtää myöskään yksilön omaisuutena, vaan ennemmin sellaisena asiana, joka saavutetaan. Ajatus toimijuuden saavuttamisesta auttaa ymmärtämään, miksi yksilön on mahdollista toimia joissakin tilanteissa, mutta ei toisissa. Toimijuuden saavuttaminen kuitenkin riippuu viimekädessä erilaisista yksilöiden välisistä vuorovaikutustilanteista.

Toimijuus liitetään myös esimerkiksi sellaisiin käsitteisiin kuin motivaatio, tahallisuus, valinta, tahto ja vapaus (Lawrence ym., 2009, s. 45). Giddensin (1984) mukaan ihmisen inhimillisessä toiminnassa ilmentyy toimijuus vain silloin, kun toiminta on intentionaalista toimijan näkökulmasta. Intentionaalisuus tarkoittaa toimijan tietävän tai uskovan, että tekemisillä on tietynlaisia seuraamuksia ja tuloksia. Tässä määritelmässä toimijuus edellyttää myös valtaa ja vapautta valita. Valta on olennainen edellytys, sillä ihminen tarvitsee valtaa saadakseen asioita aikaiseksi. Giddens tuo myös esille, että toimijan on mahdollista vaikuttaa toimintansa ja tekojensa rajoitteisiin sekä muuttaa sellaisia rakenteita, joista rajoitteet tulevat. Ydinajatuksena on, että rakenteet sekä edesauttavat toiminnan mahdollisuuksia että rajoittavat niitä. (Etäpelto ym., 2014, s. 204; Etäpelto ym., 2011, s. 20.; Kotiranta & Virkki, 2011, s. 115.)

Banduran (2001) mukaan ihminen on toimija, joka tarkoituksellisesti ja tietoisesti muovaa päivittäistä elämäänsä sekä elämänkulkuaan, ja toimijuus nähdään eri muotoina: suorana henkilökohtaisena toimijuutena, välillisenä toimijuutena ja yhteisöllisenä toimijuutena. Henkilökohtaiseen toimijuuteen liittyy neljä ydinominaisuutta. Ensimmäinen ydinominaisuus on tarkoituksellisuus, jossa toimijuus viittaa tahallaan tehtyihin tekoihin. Ihmiset voivat käyttäytyä halutessaan suotuisasti tai epäsuotuisasti. Toisessa ydinominaisuudessa, ennakkoinnissa, ihmiset motivoivat itseään ja ohjaavat toimintaansa ennakoiden tulevia tapahtumia. Ennakointi antaa suuntaa, johdonmukaisuutta ja merkitystä elämälle. (Bandura, 2001, s. 6–7.)

Kolmas ydinominaisuus on itsesääntely. Toimijan ei tarvitse olla vain ennakoija ja suunnittelija, vaan myös motivaattori ja oman toiminnan säätelijä. Toimijuus ei sisällä pelkästään harkitsevaa kykyä tehdä päätöksiä ja toimintasuunnitelmia. Siihen liittyy myös kyky muokata toimintatapoja ja säädellä niiden toteuttamista. Neljännessä ydinominaisuudessa, itsereflektiivisyydessä, ihmiset eivät ole pelkästään toiminnan tekijöitä, vaan myös oman toimintansa tutkijoita. Itsereflektiivisyyden kautta ihmiset arvioivat motivaationsa, arvonsa ja elämäntavoitteidensa merkityksen. Ihmiset arvioivat myös ennustavan ja operatiivisen ajattelunsa oikeellisuutta toimintansa tulosten, muiden ihmisten toimien aiheuttamien vaikutusten ja muiden uskomusten perusteella. (Bandura, 2001, s. 8, s. 10.)

Ihmisillä ei ole kuitenkaan suoraa hallintaa heidän jokapäiväiseen elämäänsä vaikuttaviin sosiaalisiin olosuhteisiin ja institutionaalisiin käytäntöihin, jolloin ihmiset etsivät hyvinvointia ja turvallisuutta välillisen toimijuuden kautta. Ihmiset yrittävät tavalla tai toisella saada ne, joilla on pääsy resursseihin tai joilla on vaikutusvaltaa ja voimaa, toimia heidän käskynsä mukaan varmistaakseen toivomansa tulokset. Esimerkiksi lapset kääntyvät vanhempiensa puoleen, jotta vanhemmat toimisivat heidän puolestaan. (Bandura, 2001, s. 13.) Yhteisöllisessä toimijuudessa taas on keskeistä ihmisten yhteinen usko kollektiiviseen voimaan tuottaa haluttuja tuloksia. Ryhmäsaavutukset eivät ole ainoastaan jäsentensä yhteisten aikomusten, tietojen sekä taitojen, vaan myös heidän vuorovaikutteisten ja koordinoitujen tapahtumien tuloksia. (Bandura, 2001, s. 14.)

Toimijuus on ollut suomalaisessa keskustelussa vankasti läsnä liitettyä niin koulutukseen, luokkaan kuin ikääntymiseen tai sukupuoleenkin ja sen on nähty olevan monitasoinen ilmiö. Toimijuuden voidaankin nähdä rakentuvan suhteissa ja sitä voidaan pitää yhtenä tärkeimmistä hyvinvoinnin osa-alueista. Lapsille ja nuorille merkityksellisten aikuisten kanssa vietetty kahdenkeskinen aika sekä yksilölliset kohtaamiset ovat tärkeitä hetkiä, jotka osaltaan mahdollistavat toimijuuden toteutumisen. (Kauppila ym., 2015, s. v; Laakso, 2019, s. 48; Heino, 2020, s. 230.) Lisäksi huonojen ja hyvien tapahtumien nähdään joko heikentävän tai rakentavan toimijuutta. Esimerkiksi toisilta saadun palautteen kautta ihmiselle rakentuu positiivinen tunne toimijuudestaan. Kannustaminen tukee onnistumista ja vahvistaa toimijuutta. (Timonen-Kallio ym., 2017, s. 18–19; Sipari ym., 2017, s. 37).

Toimijuus voidaan rinnastaa myös elämänhallintaan, jolloin se ymmärretään avuttomuuden vastakohtana varsinkin viranomaisten puheessa. Tällöin avuttomuus on ymmärretty joko hyvinvoinnin, terveyden ja työn puutteesta johtuvana tai opittuna. Toimijuudesta elämänhallintana puhutaan erityisesti sellaisten kohdalla, joille oman elämän hallinta ei ole itsestäänselvyys. (Eteläpelto ym., 2011, s. 12.)

Nuorilla on oman toimijuutensa rajoituksista ja mahdollisuuksista hyvinkin erilaisia käsityksiä: joku voi kokea saavansa tehdä, kun taas toinen kokee joutuvansa tekemään. Toimijuuden tunteeseen liittykin näkemyksiä oman päätöksenteon mahdollisuuksista, käsityksiä rajoituksista tehdä päätöksiä sekä huolta siitä, osaako tehdä päätöksiä, onko niitä mahdollista toteuttaa tai pääseekö ylipäätään päättämään. (Gordon, 2005, s. 114.) Lasten ja nuorten kokemukset vaikuttamis- ja mahdollisuuksista linkittyvät usein vapaa-aikaan ja velvollisuuksiin, kun taas asumiseen liittyviin asioihin he eivät koe voivansa vaikuttaa (Laakso, 2019, s.114.) Heillä kuitenkin saattaa pohjimmiltaan olla tarve vaikuttaa niin päivittäisiin asioihin kuin tärkeimpiin päätöksiin. Toimijuuden nähdään myös olevan mahdollisuus vaikuttaa suhteissa ja arkipäivän tilanteissa. Lasten ja nuorten toimijuutta rajoitetaan, jos heidän mielipiteitään oletetaan tai heille ei haluta antaa mahdollisuutta vaikuttaa. (Timonen-Kallio ym., 2017, s. 19; Moore ym., 2017; Sipari ym., 2017, s. 37; Olli, 2014, s. 152.)

Nuorilta kuitenkin odotetaan toimijuutta liittyen esimerkiksi kestäviin valintoihin koulutus- ja työuralla. Yksilön tulisi valintojen sekä mahdollisuuksien pohjalta rakentaa elämänkaartaan mielekkäästi elinikäisen oppimisen vaatimusten, koulutuksen, perhe-elämän ja työn aiheuttamien paineiden alla. Aktiivisen kansalaisuuden ihanne edellyttääkin sosiaalista osallistumista ja siihen liittyvää toimijuutta suhteessa yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Myös hyvinvoinnin ja terveyden ylläpitäminen työntää toimijuutta ja siihen sisältyvää vastuuta enenevässä määrin kansalaiselle itselleen. (Eteläpelto ym., 2011, s. 11.)

Toimijuus itsessään on jokaiselle kuuluva arvokas oikeus. Lisäksi toimijuudella voidaan myös nähdä olevan välinearvoa, sillä sen seuraukset niin lasten ja nuorten kuin yhteiskunnankin osalta ovat merkittäviä. Vaikka teoreettiset lähtökohdat ovat erilaisia, yhteistä niille on pyrkimys tarkastella maailmaa toimivan henkilön kokemuksista ja perspektiivistä käsin. Toimijuuden käsitteen avulla on myös mahdollista tarkastella, kuinka ammattilaiset voivat yhä monimutkaisemmaksi käyvässä yhteiskunnassamme tukea ihmisiä elämässään. (Olli, 2014, s. 152; Kauppila ym., 2015, s. v.)

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

5.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet

Teimme opinnäytetyömme yhteistyössä Vantaan kaupungin kuntouttavan sijaishuollon kanssa. Vantaan kaupunki tuottaa pitkäaikaista sijaishuoltoa kolmessa oman palvelutuotannon yksikössä, joihin sisältyy sekä avohuollon tukitoimena että huostaanoton perusteella sijoitettuja lapsia ja nuoria (Lauri Karjalainen, lastensuojelulaitoksen esimies, henkilökohtainen tiedonanto 12.5.2021). Tutkimuksemme kohderyhmänä oli näiden kolmen yksikön lapset ja nuoret ja kummatkin sijoitusmuodot sisältyivät tutkimukseemme.

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli tutkia Vantaan kaupungin kuntouttavassa sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten toimijuutta. Tavoitteenamme oli saada tietoa siitä, mitkä asiat estävät tai edistävät toimijuuden toteutumista arjessa heidän näkökulmistaan sekä siitä, miten toimijuutta voitaisiin tukea tehokkaammin.

Tutkimuskysymyksemme ovat:

1. Mitkä asiat estävät lasten ja nuorten toimijuutta?
2. Mitkä asiat edistävät lasten ja nuorten toimijuutta?
3. Miten toimijuutta voitaisiin tukea tehokkaammin?

5.2 Aineiston keruu

Opinnäytetyömme on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on tulkita, kuvata ja ymmärtää kohteena olevaa ilmiötä. Laadullisella tutkimuksella tutkitaan ihmisten elämismaailmaa ja etsitään merkityksiä. Tässä keskeistä on tutkittavien oma ääni ja näkökulma. Tärkeää on myös tutkijan omat havainnot, osallistuminen ja aiheeseen liittyvät keskustelut sekä tutkiminen

ilman ennakko-oletuksia. Tutkimusaineiston keruu tapahtuu todellisissa tilanteissa ja konteksteissa. Tämä lähestymistapa mahdollistaa erilaisia tapoja aineiston keräämiseen ja analysointiin. (Thitz & Ylönen, i.a.)

Valitsimme aineistonkeruumenetelmäksi puolistrukturoidun yksilöhaastattelun (LIITE 1). Puolistrukturoitu haastattelu on keskustelunomainen vuorovaikutustilanne. Puolistrukturoidussa haastattelussa kysymykset on laadittu ennakkoon ja ne esitetään joko enemmän tai vähemmän samassa muodossa. (Diakonia-ammattikorkeakoulu, i.a.; Hyvärinen ym., i.a.) Haastatteluissa käytimme sekä avoimia että suljettuja kysymyksiä, joiden avulla pyrimme dialogiseen keskusteluun. Pyrimme kiinnittämään huomiota kysymysten selkeyteen ja monipuolisuuteen, sillä tavoitteena oli saada vastauksilla monipuolisesti tietoa lasten ja nuorten sanoittamana.

Giddensin (1984) toimijuuden ja Banduran (2001, s. 13) välillisen toimijuuden määritelmässä korostuvat niin valta kuin rakenteet. Valta kietoutuu väistämättä sosiaalialan asiakkaiden osallisuuteen ja toimijuuteen (Niemi, 2013, s. 31). Lapsilla ja nuorilla on oikeus sekä tarve vaikuttaa asioihinsa mielipiteidensä avulla. Heidän valtansa vaikuttaa asioihin on kuitenkin erilaista kuin aikuisten. (Hokkanen, 2013, s. 63–64.) Tarkoituksenamme oli tuoda haastattelussa esiin erityisesti yksiköiden arjen kannalta oleellisia teemoja toimijuuteen ja sen toteutumiseen vaikuttavista tekijöistä lasten ja nuorten itsensä kertomana. Ulkopuolelle jätimme tietoisesti ja ennalta sovitusti esimerkiksi lain määräämät osallistamisvelvoitteet ja välttämättömät mielipiteiden selvitykset.

Toimijuuden toteutumisen kannalta olennaista on ymmärtää lapsen tarve vaikuttaa. Ammattihenkilöiden kyky ja halukkuus uskoa lasta sekä toimia lapsen sanoman pohjalta edistävät lapsen toimijuuden toteutumista. Lapsen toimijuuden osalta onkin merkittävää, että lapsi huomaa mielipiteidensä vaikuttavan ammattihenkilöiden toimintaan. (Olli, 2014, s.152, s. 155.) Tärkeää olikin kysyä, pystyvätkö lapset ja nuoret ilmaisemaan mielipiteitään ja kokevatko he, että ne otetaan huomioon. Tavoitteena oli myös saada näkyviin sitä, kokevatko lapset ja nuoret omaohjaajan roolin korostuneempana muihin ohjaajiin nähden ja ottaa selvää, mitä he pitävät tärkeänä sekä toivoisivat omaohjaajiltaan.

Banduran (2001, s. 8, s. 10) henkilökohtaiseen toimijuuteen liittyvässä itsereflektiivisyydessä korostui ihminen oman toimintansa tutkijana. Lasten toimijuutta edistävät sekä ammattihenkilöiden suhtautuminen lapseen yksilönä että lapsen vahvuuksiin keskittyminen (Olli, 2014, s.155). Toisten antama palaute muovaa lapsen ja nuoren omaa käsitystä itsestään, taidoistaan ja mahdollisuuksistaan. Pyrimmekin saamaan selville, millaista palautetta sekä tukea lapset ja nuoret yleensä saavat, sillä heidän taitoihinsa uskomisella, positiivisella palautteella sekä tuetuksi tulemisen kokemuksella on suuri merkitys toimijuuden toteutumisessa.

Merkityksellinen ja vaikuttava suhde lapsen ja työntekijän välillä edellyttää luottamusta. Asiakas voi kuitenkin aikaisempien kokemustensa vuoksi epäillä työntekijöitä, jolloin luottamuksen rakentaminen vaikeutuu. Tämä voi osaltaan vaikuttaa negatiivisesti toimijuuden kokemukseen. (Hokkanen, 2013, s. 65.) Luottamusta pidetään yhtenä merkittävimmistä vaikuttavan asiakassuhteen osatekijöistä ja se on arvokas perusta tehtävälle työlle, mutta toisaalta helposti rikkoutuvaa. Oleellista olikin se, onko lapsilla ja nuorilla aikuista sijaishuollossa tai sen ulkopuolella, johon he voivat luottaa.

Viimeiset kysymykset valitsimme koskemaan lasten ja nuorten tulevaisuutta, sen näkymiä, haaveita ja toiveita sekä tarpeita, jotka liittyivät tiedonsaantiin haaveiden toteuttamiseksi. Unelmat ovat osa identiteettiä ja minuutta, joita nuoruusvuosina kehitetään. Haastattelu oli arvokasta päättää tulevaisuuden näkymiin, sillä ne osaltaan kertovat myös koetusta toimijuudesta ja todellisista toiveista oman elämän suhteen.

Haastattelut toteutuivat joulukuussa 2021 ja niihin osallistui neljä haastateltavaa samasta yksiköstä. Haastattelut kestivät puolesta tunnista puoleentoista tuntiin ja ne nauhoitettiin kahdella sanelimella. Haastatteluiden aikana pyrimme minimoimaan tulkintaa varmistamalla vastausten tarkoituksiperiä tarkentavien kysymysten avulla, jolloin haastateltavilla oli mahdollisuus myös tarkentaa sekä laajentaa vastauksiaan. Haastatteluiden aikana huomasimme kysymyksen ”Mikä vaikuttaa koemukseesi luottamuksesta?” olevan vaikeasti ymmärrettävä. Pystyimme kuitenkin avaamaan haastateltaville kysymyksen tarkoitusta yhtenäisesti ja

ymmärrettävästi haastatteluiden aikana. Haastattelun etuna onkin joustavuus, jolloin haastattelussa on mahdollista oikaista väärinkäsityksiä, toistaa kysymyksiä sekä selventää sanamuotoja (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 62). Toisaalta vaikeasti ymmärrettävän kysymyksen aiheuttamat reaktiot niin haastateltavissa kuin haastattelijoissakin kevensivät tunnelmaa.

5.3 Aineiston analyysi

Litteroimme haastatteluaineiston tammikuun 2022 alkupuoliskon aikana. Tiedostimme, että aineiston kanssa toimiessa on vaarana tulkita haastatteluiden vastauksia ja liittää niitä tulkinnan kautta väärään asiayhteyteen, jonka vuoksi haastatteluaineisto litteroitiin sanasta sanaan, jotta asiayhteys ei vaarantunut. Litteroinnissa käytimme kirjasintyyppiä Arial, kirjasinkokoa 12 ja riviväliä 1.5. Litteroitua haastatteluaineistoa kertyi yhteensä 75 sivua.

Aineiston analysointi valmistui helmikuun 2022 puoliväliin mennessä. Analyysimenetelmäksemme valikoitui aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Miles ja Huberman (1994) jaottelevat aineistolähtöisen sisällönanalyysin kolmivaiheiseksi prosessiksi, jossa ensimmäiseksi aineisto redusoidaan eli pelkistetään, toisessa vaiheessa aineisto klusteroidaan eli ryhmitellään ja kolmannessa vaiheessa abstrahoidaan eli luodaan teoreettisia käsitteitä (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 88). Aineistolähtöisessä eli induktiivisessa lähestymistavassa Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan lähtökohtana ei ole teoretiedon testaaminen, vaan aineisto toimii pohjana teorian rakentamiselle (Saarnanen-Kauppinen & Puusniekka, 2006).

Aloitimme aineiston analysoinnin lukemalla litteroidut tekstit. Koodasimme litteroidusta haastatteluaineistosta ensin kaikki tutkimuskysymyksiin ja haastattelukysymyksiin olennaisesti liittyvät asiat värikoodein sekä vastaajittain niin, että jokaisella haastateltavalla oli oma värikoodi sekä vastaajakoodi H1-H4. Aineistoa analysoidessamme huomasimme, ettei alkuperäisellä tutkimuskysymyksellämme ”Miten lapset ja nuoret näkevät toimijuuden merkityksen?” saatu esiin tutkimuksen tavoitteiden kannalta merkittäviä vastauksia. Aineistoa analysoitaessa esille nousi toimijuuden edistämiseen liittyviä teemoja, joten tutkimuskysymyksen

vaihtaminen oli perusteltua. Uudeksi tutkimuskysymykseksi vaihtui “Miten toimijuutta voitaisiin edistää tehokkaammin?”. Tämä oli perusteltua myös siltä kannalta, että yhteistyökumppanimme toivoi saavansa tietoa siitä, mitä voitaisiin tehdä toisin tai lisää.

Jatkoimme aineiston koodausta edellä kuvatulla tavalla, jonka jälkeen koodatut vastaukset siirrettiin erilliselle Word-tiedostolle ja jaoteltiin haastattelukysymysten mukaan. Vastaukset, jotka syntyivät haastattelutilanteessa lisäkysymysten avulla kuulumatta haastattelurunkoon antaen kuitenkin oleellista tietoa, jaoteltiin erikseen tiedoston loppuun.

Seuraavaksi redusoimme vastaukset. Redusoinnissa aineistoa tiivistetään vastauksia pelkistämällä, jolloin siitä karsiutuu tutkimuksen kannalta epäolennainen pois (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 92). Taulukossa 1 on esimerkki toteutuneesta redusoinnista.

Taulukko 1. Esimerkki redusoinnista

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus
Mä voin vaikuttaa aika paljon asioihin – tulevaisuuden suunnitelmat.	Voi vaikuttaa tulevaisuuden suunnitelmiin
Aika paljon silleen niinku kuuntelemalla ja vuorovaikuttamalla.	Kuuntelu ja vuorovaikuttaminen
Mä muistan ku mulla oli – ja – taitoja tosi paljon kehuttiin.	Taitojen kehuminen
Kaikki asiat mitä mä tuun puhumaan niiden kanssa niin ne jää vain tänne.	Tieto ei kulje eteenpäin

Redusoinnin jälkeen pelkistetyt vastaukset siirrettiin uudelle erilliselle Word-tiedostolle. Pelkistettyihin vastauksiin jätimme vastaajakoodit (H1-H4), mutta aiemmat värikoodit poistettiin uutta koodausta varten. Pelkistetyt vastaukset koodattiin uudelleen siten, että sekä negatiiviset ja positiiviset ilmaukset että toimijuuden edistämiseen liittyvät ilmaukset saivat oman värikoodinsa.

Tämän jälkeen aineisto klusteroitiin. Klusteroinnissa aineistosta etsitään eroavaisuuksia tai samankaltaisuuksia käymällä läpi alkuperäisilmauksia ja samankaltaisuudet ryhmitellään luoden niille alaluokkia. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 92). Taulukossa 2 on esimerkki toteutuneesta alaluokkien muodostamisesta.

Taulukko 2. Esimerkki klusteroinnista

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka
Voi vaikuttaa tulevaisuuden suunnitelmiin	Tulevaisuuden suunnitelmat
Kuuntelu ja vuorovaikuttaminen	Dialogisuus
Taitojen kehuminen	Positiivinen palaute
Tieto ei kulje eteenpäin	Vaitiolo velvollisuus

Klusterointia tehdään myös osittain samanaikaisesti abstrahoinnin kanssa. Abstrahoinnissa eli analysoinnin viimeisessä vaiheessa jatketaan edelleen aineiston luokittelua luoden teoreettisia käsitteitä olennaisen tiedon pohjalta. Teoreettiset käsitteet muodostuvat luokituksia yhdistelemällä niin pitkälle kuin mahdollista ja tämän avulla luodaan kuvaus tutkimuskohteesta sekä vastataan tutkimuskysymyksiin. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 92). Toteutimme luokittelun uudella Word-tiedostolla luoden alaluokista pääluokkia ja vielä pääluokkia yhdistäviä luokkia (Taulukko 3).

Taulukko 3. Esimerkki abstrahoinnista

Alaluokka	Pääluokka	Yhdistävä luokka
Tulevaisuuden suunnitelmat	Vaikuttamismahdollisuudet	Toimijuutta edistävät tekijät
Dialogisuus	Sosiaalinen ja henkinen tuki	
Positiivinen palaute	Itsetunnon vahvistaminen	
Vaitiolo velvollisuus	Luottamusta lisäävät elementit	

Sisällönanalyysin avulla aineistoa selkeytetään niin, ettei sen sisältämää sano-
maa kadoteta. Analyysin kulun tallentaminen vaiheittain helpottaa tehtyjen tulkin-
tojen tarkastelua (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 90; Puusa & Juuti, 2020, s. 143.)
Aineistoa analysoidessamme ja tuloksia kirjoittaessamme palasimme toistuvasti
analyysin aikaisempiin vaiheisiin, jolloin pystyimme varmistumaan siitä, ettei
asiasisältö muutu tai vääristy.

6 TULOKSET

6.1 Lasten ja nuorten toimijuutta estävät tekijät

Haastatteluaineiston analysoinnin pohjalta erittelimme viisi pääluokkaa, jotka
ovat Subjektiiivinen kokemus, Toimintaa ohjaavat rakenteet, Vuorovaikutuksen
haasteet, Luottamusta heikentävät elementit ja Itsetuntoa heikentävät elementit.

Subjektiiivisella kokemuksella kuvaamme järjestettyyn toimintaan osallistumiseen
liittyviä tekijöitä. Subjektiiiviseen kokemukseen vaikuttavina tekijöinä nähtiin vi-
reystila, tietoisuus toiminnasta, toiminnan mielekkyys ja muiden osallistujien vai-
kutis. Kaikki haastateltavat kertoivat osallistuvansa järjestettyyn toimintaan.
Kaksi haastateltavaa kuitenkin mainitsi, että oma vireystila ja jaksaminen vaikutti
päättökseen toimintaan osallistumisesta.

...just jos on ollu tosi pitkä päivä ja väsyttää ja ärsyttää jo valmiiks
vähä kaikki ni sit ei jotenki oo semmonen olo et haluis niinku sociali-
soida lisää.

Yksi haastateltava toi esiin toimijuuden kokemusta heikentävänä tekijänä toimin-
nan yllätyksenä tulemisen, jolloin tietämättömyys sekä omien suunnitelmien pääl-
lekkäisyys oli aiheuttanut negatiivisia tunteita. Kaksi haastateltavaa ilmaisi, että
päättökseen osallistumisesta vaikuttaa se, onko toiminta mieleistä. Muiden osal-
listujien vaikutus päättökseen osallistumisesta nousi esiin yhdessä haastatte-
lussa.

Toimintaa ohjaavilla rakenteilla tarkoitetaan tässä yhteydessä lastensuojelulain toimintakenttänä, jonka toimintaa ohjaavat tiukasti erilaiset ohjeistukset, lait ja toimintaa rajaavat tekijät. Toimintaa ohjaaviin rakenteisiin kuuluivat yksikön yhteiset säännöt, lait ja säädökset, turvallisuus- ja vastuukysymykset sekä sijoituksen syyt. Kaikki haastateltavat kokivat yksikön yhteisten sääntöjen ja lakien rajoittavan osaltaan toimijuuden toteutumista jokapäiväisessä elämässä. Osastomaisuudella kuvailtiin yhdessä haastattelussa rakenteiden vaikutusta yksilöllisiin toimijuuden toteutumisen mahdollisuuksiin sitä rajaavana tekijänä.

Tääl on suhteessa jonku verran rajotuksia mut tota niille nyt ei oikee realistisesti pysty tehdä mitään.

Kahdessa haastattelussa toimijuuden toteutumista heikentävinä tekijöinä nähtiin turvallisuus- ja vastuukysymykset, joiden vuoksi itsensä toteuttaminen koettiin vaikeana tai mahdottomana joissain tilanteissa. Kaikki haastateltavat ilmaisivat ymmärtävänsä sääntöjen välttämättömyyden, mutta tiedostivat niiden osaltaan vaikuttavan toimijuuden toteutumiseen.

...mä ymmärrän et me ollaan tääl niinkun noiden työntekijöiden vastuulla ja siks on tietyt tarkat säädökset miten toimia.

Kolme haastateltavaa ilmaisi, etteivät voi vaikuttaa myöskään sijoituksen taustalla oleviin syihin tai menneisyyteensä.

Vuorovaikutuksen haasteilla kuvaamme niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat mielipiteen ilmaisuun heikentävästi tai haastateltavien kokemukseen kuulluksi tulemisesta. Tällaisina tekijöinä nähtiin kommunikaatiotilanteiden sekavuus, läsnäolon puute, empatian puute, näkemyksen olettaminen ja henkilökohtaisten kemioiden vaikutus. Kaikki haastateltavat kertoivat, etteivät tule kuulluksi silloin, jos tilanteessa on monta ihmistä samaan aikaan. Yksi vielä täsmensi, ettei tule kuulluksi tilanteen yleisen hälinän tai äänekkyyden vuoksi.

No yleensä mitä useempi ihminen siinä tilanteessa on samaan aikaan ni sitä todennäkösempään on, että sä et tule kuulluks.

...kun mua ei fyysisesti välttämättä kuulla et vaik jos ollaa pöydäs muiden kanssa ja siin niinku muut ei kuule mun mielipidettä.

Kaksi haastateltavaa toi esiin, etteivät tule kuulluksi, jos ohjaaja ei ole läsnä tilanteissa, vaan keskittyy moneen asiaan samaan aikaan tai ei anna tilaa keskustelussa. Myös katsekontaktin puuttuminen koettiin kuulluksi tulemisen kannalta heikentäväksi tekijäksi.

Yhdessä haastattelussa nousi esiin näkökulma, jossa oman äänen kuuluviin saattaminen oli koettu haasteelliseksi silloin kun ohjaajat eivät osoittaneet empatiaa tilanteessa, jossa nuori kertoo mielipidettä omaan jaksamiseen liittyvistä tekijöistä. Esimerkiksi nuoren tunteiden sivuuttaminen keskustelussa siten, ettei hänen ilmaisemiinsa tunteisiin vastattu on koettu empatian puutteena. Myös nuoren mielipiteen tai näkemyksen olettaminen koettiin toimijuutta heikentävänä tekijänä.

...oletetaan, että asia toimii näin ja että olet tätä mieltä ni siin kohtaa ku sun pitää alkaa korjaamaan jonku näkemystä siitä millanen fiilis sulla on ni siinähän se on aika paljon vaikeempaa.

Lisäksi henkilökemiat ohjaajien ja nuorten välillä vaikuttivat mielipiteen kertomiseen.

Luottamusta heikentävillä elementeillä kuvaamme sitä, mitkä asiat heikentävät luottamusta. Luottamusta heikentävät elementit liittyivät yksityisyyden puutteeseen, aiempiin negatiivisiin kokemuksiin, ohjaajan epäammattilliseen käytökseen, epäselvyyteen aikatauluissa, luottamussuhteen keskeneräisyyteen ja seuraamusten pelkoon. Kaikki haastateltavat kokivat oman toiminnan seuraamisen, kirjaamisen ja raportoinnin olevan luottamusta heikentävä tekijä, sillä sen nähtiin aiheuttavan yksityisyyden puutetta. Yksi haastateltava kertoi luottamusta heikentävän myös aiemmin elämässä tapahtuneet negatiiviset asiat, kuten tilanteet, joissa apua ei ole saatu silloin kun sitä on pyydetty. Ohjaajan epäammattillinen käytös liittyi vanhoista nuorista vitsailuun, joka tuotiin esille yhdessä haastattelussa luottamusta heikentävänä tekijänä. Epäluottamusta aiheutti ajatus siitä, että sama tapahtuisi omalla kohdalla.

Myös epätietoisuus asioiden hoitamisen ajankohdasta heikensi yhden haastateltavan luottamusta ohjaajiin. Kahdessa haastattelussa korostettiin keskeneräisen luottamussuhteen merkitystä arjessa. Tämä ilmeni sellaisissa tilanteissa, joissa ohjaaja nähtiin etäisempänä tai hänen kanssaan ei aiemmin ole oltu tekemisissä paljoa. Kaikissa haastatteluissa luottamus ohjaajia kohtaan katsottiin puutteelliseksi, jos oman asian kertomisella voisi olla negatiivisia seuraamuksia.

Itsetuntoa heikentävillä elementeillä kuvaamme sitä, mitkä asiat vaikuttavat haastateltavien itsetuntoon heikentävästi. Tätä kuvaavaksi alaluokaksi muodostui kykyjen ja taitojen kyseenalaistaminen. Yhdessä haastattelussa ilmaistiin, että neuvominen asioissa, joissa haastateltava ei sitä itse kokenut tarvitsevansa vaikutti negatiivisesti tunteeseen kykyihin tai taitoihin uskomisesta.

...sit saattaa just tommosis tilanteis tulla myös semmonen olo et ei ehkä niinku niin uskota siihen sun kykyyn toimia tietyllä tavalla.

Yhdessä haastattelussa kerrottiin heikentävänä tekijänä tilanteesta, jossa nuoren itsenäisyyden taitojen kokemusta oli vähätelty.

6.2 Lasten ja nuorten toimijuutta edistävät tekijät

Haastatteluaineiston analysoinnin pohjalta erittelimme neljä pääluokkaa, jotka ovat Vaikuttamismahdollisuudet, Sosiaalinen ja henkinen tuki, Itsetunnon vahvistaminen ja Luottamusta lisäävät elementit.

Vaikuttamismahdollisuuksilla kuvaamme sitä, millaisissa asioissa haastateltavat kokivat voivansa olla aktiivisia toimijoita omassa elämässään. Vaikuttamismahdollisuudet liittyivät itsestä riippuviin asioihin, tulevaisuuden suunnitelmiin ja motivaatioon. Kaikki haastateltavat ilmaisivat voivansa vaikuttaa omassa elämässään aktiivisesti. Itsestä riippuvina asioina nähtiin arjen sisältö velvollisuuksineen, sosiaaliset suhteet ja kotilomat. Yksi haastateltava toi esiin voivansa vaikuttaa tulevaisuuden suunnitelmiinsa. Kolmen mukaan oma motivaatio vaikuttaa aktiivisen toimijuuden toteutumiseen ja vaikuttamismahdollisuuksien käyttämiseen.

Motivaatioon vaikutti henkilökohtaiset kokemukset esimerkiksi fyysisestä tai psyykkisestä jaksamisesta.

Sosiaalisella ja henkisellä tuella tarkoitamme ohjaajien toimesta tapahtuvaa, kannattelevaa ja toimijuutta tukevaa toimintaa jokapäiväisessä elämässä. Sosiaalinen ja henkinen tuki liittyi läsnäoloon, dialogisuuteen ja mukana kulkemiseen. Kaikki haastateltavat mainitsivat tulevansa tuetuksi ohjaajien toimesta arjessaan. Kaksi haastateltavaa toi esille ohjaajien läsnäolon jo itsessään olevan riittävä tukimuoto arjessa. Tuen nähtiin olevan myös konkreettisia toimia, joita ohjaajat toteuttivat haastateltavien kanssa. Lisäksi tuen saamisen tunnetta lisäsi vuorovaikutuksen laatu ja kuulluksi tuleminen.

...aika paljon silleen niinku kuuntelemalla ja vuorovaikuttamalla ja niinku kyl se ehkä kuuntelemalla sitä et mitä mul on sanottavana ja jos se nyt ei oo yltiö vaikeeta ni sit ehkä asioita toteuttamalla.

Yksi haastateltava mainitsi myös ohjaajan prosessissaan mukana kulkemisen tärkeänä tekijänä moninaisissa elämän tilanteissa. Kaksi haastateltavaa eritteli ohjaajien olemassaolon yhdeksi toimijuutta kannattelevaksi elementiksi. Kaikki haastateltavat ilmaisivat saavansa tukea myös kavereidensa ja perheidensä toimesta. Toisaalta myös nähtiin, että korostuneen itsenäisyyden seurauksena nuoren todellinen tarve tukeen saattaa jäädä huomaamatta ja pahimmillaan oikeanlainen tuki saamatta.

Itsetunnon vahvistamisella kuvaamme sitä, millaiset asiat lisäävät haastateltavien pystyvyyden tunnetta omassa elämässään. Itsetunnon vahvistamiseen liittyviksi tekijöiksi muodostuivat positiivinen palaute, kannustaminen ja tuki tavoitteiden saavuttamisessa. Kaikki haastateltavat kuvailivat positiivisen palautteen lisäävän omaa pystyvyyden tunnettaan. Myös kannustaminen ja ympäristön tuki omien tavoitteiden saavuttamiseksi nähtiin tärkeänä osana itsetunnon vahvistusta yhdessä haastattelussa.

Luottamusta lisäävillä elementeillä kuvaamme sitä, mitkä asiat vahvistavat haastateltavien luottamusta ohjaajiin. Luottamusta lisäävät elementit liittyivät turvallisuuden tunteeseen, vaitiolovelvollisuuteen, kiintymyssuhteeseen, ymmärretyksi

tulemiseen ja ilmapiirin vaikutukseen. Kaikki haastateltavat kertoivat yksikössä olevan ohjaajia, joihin he voivat luottaa. Turvallisuuden tunne liittyi jo aiemmin syntyneeseen luottamussuhteeseen ohjaajaa kohtaan ja sitä määriteltiin aikaisempien kokemusten kautta. Yksi haastateltava ilmaisi turvallisuuden tunnetta lisäävän, jos ohjaaja oli jo aiemmin ollut läsnä vaikeissa tilanteissa. Myös vietyllä kahdenkeskeisellä ajalla ja yksilöllisillä keskusteluilla oli positiivinen vaikutus luottamukseen. Luottamusta lisäävänä tekijänä pidettiin myös ohjaajien vaitiolo-velvollisuutta kahdessa haastattelussa.

...kaikki asiat mitä mä tuun puhumaan niiden kanssa niin ne jää vain tänne.

Kolmessa haastattelussa luottamusta lisäsi jo aiemmin syntynyt kiintymyssuhde ohjaajaan.

Ymmärretyksi tulemista pidettiin tärkeänä luottamukseen vaikuttavana tekijänä. Yhdessä haastattelussa kuvailtiin tärkeänä sitä, että ohjaaja ymmärtää ajatuksia ja tunteita. Kaksi haastateltavaa ilmaisi pitävänsä tärkeänä, että ohjaajaa on helppo lähestyä. Hyvän ilmapiirin vaikutusta korostettiin positiivisena tekijänä kahdessa haastattelussa. Tärkeää oli esimerkiksi keskustelutilanteen luontevuus sekä se, että nuorella on mukava olo tilanteessa ja hyvä tunne ohjaajasta. Yksi haastateltava korosti, että ohjaajan keskustelunomainen lähestymistyyli lisäsi luottamusta verrattuna keskustelutyylisiin, joka tuntui enemmän haastattelulta.

6.3 Toimijuuden edistäminen

Tässä luvussa käsittelemme haastattelun pohjalta esiin nousseita teemoja, joissa haastateltavat toivat esiin konkreettisia kehitystoiveita toimijuuden edistämisen näkökulmasta. Haastatteluaineiston analysoinnin pohjalta erittelimme viisi pääluokkaa, jotka ovat Osallisuuden mahdollistaminen, Monipuolinen palaute, Omaohjaajasuhde, Tiedon tarve ja Arjen kohtaamispaikat.

Osallisuuden mahdollistamisella kuvaamme sitä, millaisiin asioihin haastateltavat toivovat voivansa olla osallisina. Osallisuuden mahdollistaminen liittyi vaikuttamismahdollisuuksiin ja mielipiteiden huomioimiseen. Kahdessa haastattelussa toivottiin enemmän vaikuttamismahdollisuuksien huomioimista yhteisen toiminnan suunnittelun pohjana. Tärkeänä nähtiin mielenkiinnon ja mielipiteen huomioiminen toimintaa suunnitellessa, sillä haastateltavilla on toiveita toiminnan sisällön suhteen. Yksikön yhteistä toimintaa toivottiin enemmän yksikön ulkopuolella. Myös käytännönläheinen ja vuodenaikojen mukainen toiminta nähtiin mielekkäänä. Yhdessä haastattelussa nousi esiin tarve vaikuttaa arjen struktuuriin ja suunnitteluun enemmän siltä osin kuin se on mahdollista ja tällä nähtiin olevan yhteys haastateltavan kuulluksi tulemisen kokemukseen.

Monipuolisella palautteella viittaamme haastateltavien esittämiin tarpeisiin saamaansa palautetta kohtaan. Tällaisiksi toiveiksi nähtiin positiivinen palaute, rakentava palaute ja henkilökohtainen palaute. Kaikki haastateltavat kertoivat saavansa arjessa palautetta ja kolme haastateltavaa kertoi palautteen liittyvän toimijuuteen liittyviin tekijöihin. Kolme haastateltavaa koki positiivisen palautteen auttavan uskomaan itseensä. Yhdessä haastattelussa positiivisella palautteella oli vaikutusta itsensä tärkeäksi kokemiseen. Kahdessa haastattelussa toivottiin lisää rakentavaa palautetta, jos haastateltavan omassa toiminnassa tai käytöksessä oli siihen aihetta. Kahdessa haastattelussa toivottiin enemmän henkilökohtaista palautetta, joka ei liity omaan suoriutumiseen arjessa vaan esimerkiksi henkilökohtaisiin ominaisuuksiin.

Mä toivoisin sitä palautetta muissakin tilanteissa kun siinä kun mä oon niinkun saanut aikaseks... just silleen et se tuntuu silt et se liittyy muhun eikä siihen tekemiseen.

Omaohjaajasuhteella kuvaamme haastateltavien esittämiä toiveita, jotka olivat suunnattu omaohjaajille. Tällaisia olivat tuen ja avun saaminen, huomaavaisuus, työtehtävien hoitaminen, yksilöllisyyden ja henkilökohtaisuuden tärkeys ja kahdenkeskeinen aika. Kaikki haastateltavat kokivat omaohjaajan roolin intensiivisempänä ja henkilökohtaisempana verrattaessa muihin ohjaajiin. Omaohjaaja nähtiin merkityksellisenä mukana kulkijana omassa prosessissa ja hänen nähtiin olevan parhaiten ajan tasalla asioissa.

Omaohjaajalta toivottiin kahdessa haastattelussa tukea ja apua sellaisissa asioissa, joissa haastateltavan yksilölliset tarpeet sitä vaativat. Kahdessa haastattelussa avun saaminen relevanteissa asioissa linkittyi positiivisesti haastateltavalle muodostuvaan henkilökohtaiseen kokemukseen siitä, uskotaanko hänen kykyhinsä ja taitoihin todellisuudessa. Yleisesti omaohjaajalta toivottiin omana itsenään työskentelyä, hyväksytyksi tulemistä, kuuntelua ja huomaavaisuutta. Myös työtehtävien hoitamista pidettiin tärkeänä yhdessä haastattelussa. Toisessa haastattelussa painotettiin omaohjaajan kanssa vietetyn ajan merkityksellisyyttä henkilökohtaisuuden ja yksilöllisyyden näkökulmasta.

Kolme haastateltavaa toi esille, että omaohjaajan kanssa toivotaan enemmän yhteistä aikaa. Kahdenkeskeistä aikaa toivottiin myös varsinaisten omaohjaaja-aikojen ulkopuolella arjessa. Yksi haastateltava painotti, ettei arjessa tapahtuvien kohtaamisten ajallisilla pituuksilla ollut niinkään merkitystä vaan oleellista oli läsnäolon kokemus. Omaohjaajan kanssa vietetyn ajan nähtiin tukevan yksilöllisyyden kokemusta ja keskittyvän tapahtumien sijaan omaohjattavaan itseensä syvällisemmin.

Kaikista parhaiten se onnistuu kun sulla ja omaohjaajalla on niinku oma aika niin silloin just pääsette enemmän juttelee.

Tiedon tarpeella tuomme esiin niitä asioita, joista haastateltavat kokevat tarvitsevänsä lisää tietoa. Tiedon tarpeet liittyivät käytännön tietoihin ja taitoihin ja haaveiden toteutumiseen. Kaikkien haastateltavien tulevaisuuden haaveet ja tavoitteet liittyivät vahvasti itsenäistymiseen sekä käytännönläheiseen elämään kuten asumiseen, uravalintoihin ja näkemykseen omasta vapaa-ajastaan. Kysyttäessä tiedontarpeesta nousi yhdessä haastattelussa esiin tarve saada tietoa arkipäiväisistä taidoista tai asioista, joita itsenäistyttyään tarvitaan. Yksi haastateltava kertoi tarvitsevänsä selkeitä ohjeita ja tietoja, jotka auttavat saavuttamaan omat haaveensa.

Arjen kohtaamispaikoilla tarkoitetaan lasten ja nuorten kanssa vietettyä aikaa ja käytyjä keskusteluja. Arjen kohtaamispaikoissa huomioonotettavat asiat liittyivät ohjaajien läsnäoloon ja yksityisyyden kunnioittamiseen. Läsnäoloa ohjaajilta kaivattiin yhdessä haastattelussa enemmän arjessa silloin, kun nuori viettää aikaansa yksikön puolella. Tämän koettiin lisäävän mahdollisuuksia puhua esimerkiksi päivän kulusta tai kuulumisista syvällisemmin.

...toisen läsnäolo on kuitenkin silleen aika tärkeä tai just se et onhan ne niinku ihmiset koko ajan paikalla mut aika harvoin on semmonen olo et ne on niinku läsnä siin tilantees sun kanssa.

Yksi haastateltava näki myös vaikeaksi kertoa asiaansa, jos hänen täytyi mennä se erikseen toimistoon kertomaan. Oma huone nähtiin yhdessä haastattelussa yksityisenä tilana, jossa ollessaan toivottiin omaa rauhaa.

7 EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS

7.1 Eettiset periaatteet

Suomessa tutkijaa ohjaa kaikilla tieteenaloilla yleiset eettiset periaatteet: sekä tutkittavien henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja ihmisarvoa että luonnon monimuotoisuutta sekä aineetonta ja aineellista kulttuuriperintöä tulee kunnioittaa. Tutkimus on toteutettava siten, ettei siitä aiheudu merkittäviä haittoja, vahinkoja tai riskejä tutkittavina oleville yhteisöille, ihmisille tai muille tutkimuskohteille. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 7.)

Suomen perustuslaissa on turvattu tieteen vapaus (L 731/1999). Eettiset periaatteet on laadittu tutkijoiden tueksi sekä tutkimuksen kohteena olevien ihmisten suojaamiseksi. Peruslähtökohtana on tutkittavien ihmisten luottamus tieteeseen ja tutkijoihin. Luottamus on mahdollista säilyttää vain, jos tutkittavina olevien ihmisten oikeuksia ja ihmisarvoa kunnioitetaan. Tutkijan on tärkeää perehtyä tutkittavana olevaan yhteisöön, kulttuuriin ja historiaan, jotta tarpeettoman haitan aiheuttamiselta vältytään. Kun tutkittava on esimerkiksi haastateltavana, havainnoinnin kohteena tai osallistuu tutkimukseen tietoa antamalla, on tärkeää huomioida näitä tilanteita ohjaavat periaatteet. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 7, s. 8.) Tutkimukselle haettiin tutkimuslupa Vantaan kaupungilta marraskuussa 2021 ja se tuli hyväksyttynä joulukuun 2021 alussa.

Lapsella, joka kykenee omien näkemysten muodostamiseen, on oikeus ilmaista näkemyksensä vapaasti kaikkiin häntä koskeviin asioihin ja ne tulee ottaa huomioon lapsen kehitystason sekä iän mukaisesti (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989, 12. artikla). Lapsella on oikeus mielipiteensä ilmaisemiseen, mikä sisältää vapauden vastaanottaa, levittää ja hakea kaikenlaisia ajatuksia ja tietoja yli rajojen kirjallisessa, painetussa, suullisessa, taiteen tai muussa hänen valitsemassaan muodossa. Rajoituksia oikeuden käyttämiselle voidaan asettaa vain välttämättömien ja laissa säädettyjen asioiden turvaamiseksi, kuten muiden maineen tai oikeuksien kunnioittamiseksi sekä yleisen järjestyksen, väestön

terveyden ja kansallisen turvallisuuden suojelemiseksi. (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989, 13. artikla.)

Tutkimuksissa eettisiä periaatteita noudatetaan tutkittavan iästä riippumatta. Huomioitavaa on, että alaikäiselle on annettava tietoa tutkimuksesta ymmärrettävästi (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 9). Olimme laatineet lapsille ja nuorille ennakkoesitteen tulevasta tutkimuksesta (LIITE 2). Lähetimme ennakkoesitteen yksiköiden vastaaville ohjaajille sähköpostitse ja pyysimme laittamaan sen esille ennen vierailujamme. Ennakkoesitteessä kerrottiin pääpiirteittäin, mitä tutkimuksellamme haetaan sekä kerrottiin lyhyesti, mitä toimijuus tarkoittaa. Näin lapsilla ja nuorilla oli mahdollisuus tarkastella aihetta jo etukäteen esimerkiksi yhdessä ohjaajien kanssa niin halutessaan.

Vierailimme marras-joulukuun 2021 aikana Vantaan kaupungin kuntouttavan sijaishuollon yksiköissä esittelemässä lapsille ja nuorille opinnäytetyömme aiheen. Aikataulut vierailuille sovimme yksiköiden vastaavien ohjaajien kanssa sähköpostitse sekä puhelimitse. Olimme laatineet kattavamman saatekirjeen lapsille ja nuorille (LIITE 3), jonka annoimme jokaiselle vierailuun osallistuneelle lapselle ja nuorelle henkilökohtaisesti vieraillessamme yksiköissä. Annoimme myös haastattelukysymykset saatekirjeiden yhteydessä, jotta heillä oli mahdollisuus tarkastella niitä itsenäisesti läpi myöhemmin. Saatekirjeet ja haastattelukysymykset annettiin myös työntekijöille, jotta tapaamiselta estyneet lapset ja nuoret saivat mahdollisuuden tutustua niihin ja pohtia haastatteluun osallistumista.

Vierailuilla kävimme saatekirjeen sisällön läpi lasten ja nuorten kanssa yhdessä samalla kertoen yksityiskohtaisemmin opinnäytetyöstämme, siihen liittyvästä haastattelusta, alustavasta aikataulusta ja muista käytännön järjestelyistä. Tutkitavalla on oikeus saada tietoa tutkimuksen käytännön toteutukseen ja tutkimuksen sisältöön liittyen (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 8). Määrittelimme myös suullisesti toimijuuden käsitteen lapsille ja nuorille esimerkkien avulla.

Ennakkoesitteessä, lasten ja nuorten saatekirjeessä sekä vierailuilla toimme selkeästi esille tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuden. Ihmiseen kohdistuvassa tutkimuksessa keskeisenä periaatteena on tietoon perustuva suostumus. Tutkittavalla on oikeus sekä vapaaehtoisesti osallistua että kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen. Hänelle ei myöskään saa aiheutua pelkoa siitä, että kieltäytymisestä seuraa kielteisiä seuraamuksia tai tunnetta siitä, että osallistuminen tutkimukseen on pakollista. Tutkittavalla on oikeus myös keskeyttää tutkimukseen osallistuminen missä vaiheessa tahansa, eikä sille tarvitse antaa syytä. Tutkittavan oikeus on myös peruuttaa suostumuksensa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 8.) Vierailuilla kerroimme lapsille ja nuorille yksityiskohtaisemmin esimerkkejä apuna käyttäen siitä, että heillä on oikeus peruuttaa suostumuksensa sekä keskeyttää osallistumisensa missä vaiheessa prosessia tahansa. Etukäteen haastatteluun ilmoittautuneista yksi peruutti osallistumisensa haastatteluun.

15 vuotta täyttäneen oma suostumus riittää tutkimukseen osallistumiseen, mutta huoltajia tulee tiedottaa tutkimuksesta tutkimuskysymysten ja -asetelman niin salliessa (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 9). Teimme saatekirjeet myös huoltajille, sosiaalityöntekijöille sekä yksiköiden työntekijöille sisältäen koosteet edellä mainituista asioista (LIITE 4; LIITE 5; LIITE 6). Huoltajien ja sosiaalityöntekijöiden saatekirjeet annoimme yksiköiden työntekijöille edelleen lähetettäväksi samalla, kun sovimme aikoja käynneillemme. Lasten ja nuorten sekä huoltajien saatekirjeet sisälsivät myös suostumuslomakkeet haastatteluun. Alle 15-vuotiaan osallistumisesta tutkimukseen ensi sijassa päättää huoltaja. Alaikäinen antaa suostumuksensa tutkimukseen osallistumiseen kuitenkin ensisijaisesti itse, vaikka osallistuminen edellyttäisi laillisen edustajan tai huoltajan hyväksyntää. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 9, s. 10.) Pyysimme ja saimme suostumukset kaikilta haastatteluun osallistuneilta sekä heidän huoltajiltaan. Vapaaehtoisuuden periaatetta ja alaikäisen itsemääräämisoikeutta tulee kuitenkin aina kunnioittaa huolimatta siitä, onko huoltajan suostumusta saatu tutkimukseen. Tutkijan tulee myös keskeyttää alaikäisen osallistuminen tutkimukseen, jos se on alaikäisen tahdon ja edun vastaista. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 10.)

7.2 Henkilötiedot

Henkilötietoja ovat tiedot, jotka liittyvät tunnistettavissa olevaan tai tunnistettuun henkilöön, esimerkiksi nimi, sähköpostiosoite, puhelinnumero ja kotiosoite. Myös esimerkiksi nauhoitettu ääni on henkilötieto. Näiden perusteella henkilö on mahdollista tunnistaa välillisesti tai suoraan. (Tietosuojavaltuutetun toimisto, i.a.; Tunnisteellisuus ja anonymisointi, i.a.) Vastuullisuus, lainmukaisuus ja suunnitelmalisuus ovat keskeisiä periaatteita käsiteltäessä henkilötietoja sisältävää tutkimusaineistoa. Tutkijan tulee noudattaa sekä oman organisaation tietosujoaohjeita että lainsäädäntöä. Päätökset henkilötietojen käsittelystä tulee perustella ja dokumentoida selkeästi. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 11.)

Tutkimusaineiston asianmukainen käsittely vaatii, että eri tahojen roolit henkilötietojen käsittelyssä määritellään. Tutkimuksen suunnittelussa tulee määritellä myös henkilötietojen käyttötarkoitus ja niitä kerätään vain tarpeen mukaisesti. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 12.) Kerättäviä henkilötietoja tässä opinnäytetyössä oli opinnäytetyöhön osallistumisen suostumuslomakkeeseen kirjoitettavat nimet sekä haastateltavien nauhoitettu ääni. Pyysimme työntekijöitä lähettämään saatekirjeet huoltajille sekä sosiaalityöntekijöille. Tämä oli perusteltua yksityisyydensuojan näkökulmasta, sillä emme tarvinneet tutkimuksessamme huoltajien tai sosiaalityöntekijöiden yhteystietoja. Suostumuslomakkeen tietoja ei käytetty opinnäytetyöprosessissa muutoin kuin varmistaaksemme sen, että haastatteluun on annettu suostumus. Suostumuslomakkeet säilytettiin opinnäytetyön valmistumiseen asti lukollisessa lippaassa, johon vain tutkimuksen tekijöillä oli avain. Opinnäytetyön valmistumisen jälkeen suostumuslomakkeet hävitettiin tietoturvasääntöjen mukaisesti.

Henkilötiedot tulee pääsääntöisesti poistaa tutkimusaineistosta, kun niille ei ole enää tarvetta ja pääsy tutkimusaineistoon sallitaan vain niille, joilla on asianmukainen peruste tietojen käsittelyyn (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 12). Nauhoitettu ääni litteroitiin, jotta haastatteluaineistoa oli mahdollista käyttää tulosten analysoimiseen ja kokoamiseen. Aineisto anonymisoitiin litteroinnin yhteydessä koodinimiä käyttäen ja nauhoitettu haastattelumateriaali hävitettiin litteroinnin jälkeen. Emme myöskään tallentaneet haastatteluun osallistuneiden

nimiä mihinkään tiedostoihin. Tutkimusaineistoa säilytimme salasanalla suojatuilla henkilökohtaisilla tietokoneillamme ja myös tiedostot suojattiin salasanalla. Opinnäytetyön valmistumisen jälkeen tutkimusaineisto hävitettiin päällekirjoittamalla, jonka jälkeen tiedostot poistettiin pysyvästi.

Tutkittavia tulee tiedottaa ymmärrettävästi ja totuudenmukaisesti heidän oikeuksistaan ja henkilötietojen käsittelystä viimeistään siinä vaiheessa, kun henkilötietoja kerätään heiltä. Kyseiset tiedot tulee myös olla tutkittavien saatavilla koko tutkimusprosessin ajan. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019, s. 12.) Laadimme tätä varten tietosuojaselosteen, jonka annoimme lapsille ja nuorille saatekirjeen yhteydessä vieraillessamme yksiköissä. Kävimme tietosuojaselosteen sisällön läpi lasten ja nuorten kanssa yhdessä samalla kertoen, miksi ja mitä varten se on laadittu. Näin pystyimme varmistumaan siitä, että lapset ja nuoret olivat tietoisia sen sisällöstä. Tietosuojaselosteita jaettiin myös työntekijöille, jotta tapaamiselta estyneiden lasten ja nuorten oli mahdollista saada ne. Tietosuojaseloste oli mukanaamme ja saatavilla myös varsinaisissa haastattelutilanteissa.

7.3 Luotettavuus

Pyrimme noudattamaan hyviä tieteellisiä käytäntöjä koko opinnäytetyöprosessin ajan. Tutkimuksessa aineiston keruu ja analysointi tulee kuvata mahdollisimman tarkkaan, jotta tutkimustulokset ovat selkeitä ja ymmärrettäviä (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 121). Raportoimme opinnäytetyömme eri vaiheet avoimesti ja selkeästi. Tutkimuksessamme olemme käyttäneet lähteitä monipuolisesti ja lähdeviitteet on merkitty asianmukaisesti. Näin toimimalla todennetaan aiheeseen tutustuminen sekä poissuljetaan asioiden esittäminen omana (Karjalainen, 2020).

Tutkimuksen luotettavuutta lisää tutkijatriangulaatio. Denzin (1978) erottaa tämän yhdeksi päätyypiksi neljästä päätyypistä. Tutkijatriangulaatiolla tarkoitetaan sitä, että tutkimuksen toteuttamiseen ja analysointiin osallistuu enemmän kuin yksi tutkija. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 124.) Toteutimme haastattelut sekä analysoinnin yhdessä. Haastatteluissa toisen ollessa vastuuvuorossa haastattelukysymysten esittämisessä pystyi toinen esittämään paremmin tarkentavia kysymyksiä.

Yhdessä toteutettu aineiston analysointi varmisti sen, että meillä oli yhteinen käsitys tulkinnoistamme. Myös ennakkokäsitysten minimoimiseksi keskustelimme niistä keskenämme ja teimme niistä itsellemme näkyviä, tietoisesti eriteltävissä olevia ajatuksia. Tämä mahdollisti ennakkokäsitysten sivuuttamisen reflektoinnin kautta.

Saarnanen-Kauppinen ja Puusniekka (2006) tuovat esille, että tutkimusta tehtäessä tulisi huomioida, etteivät tutkimukseen osallistuvat puhu välttämättä kaikissa tilanteissa samanlailla. Näin ollen puhetavat ja kielenkäyttö ovat tilannesidonnaisia. Esimerkiksi arkaluontoisista asioista puhuttaessa tutkittavat saattavat puhua sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla. Kertomus voi kuitenkin olla myös todellinen ja rehellinen, vaikka se ei muille siltä kuulostaisi. (Saarnanen-Kauppinen & Puusniekka, 2006.)

Nauhoitimme haastattelut kahdella sanelimella. Pyrimme tällä minimoimaan riskin siihen, ettei haastatteluaineiston äänitallenteen käyttäminen olisikaan onnistunut esimerkiksi äänen laadun vuoksi. Haastatteluissa esitimme useasti tarkentavia kysymyksiä ja varmistimme, olemmeko ymmärtäneet haastateltavien kertomat asiat oikein. Varmistukset siitä, että haastateltavilla ja tutkijoilla on yhteisymmärrys esiin tulleista asioista lisää tutkimuksen luotettavuutta (Puusa & Juuti, 2020, s. 174).

Opinnäytetyöhömmme osallistui neljä haastateltavaa samasta yksiköstä, joten tutkimustulosten yleistäminen koskemaan kaikkia kolmea Vantaan kuntouttavan sijaishuollon yksikköä ei ole mahdollista. Tutkimustuloksilla saimme kuitenkin merkityksellistä tietoa neljän haastateltavan omakohtaisista kokemuksista ja on mahdollista, että ne kuvastavat myös monen muun lapsen ja nuoren kokemuksia toimijuutta estävistä ja edistävästä tekijöistä.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyössä oli kolme tutkimuskysymystä: mitkä asiat estävät lasten ja nuorten toimijuutta, mitkä asiat edistävät lasten ja nuorten toimijuutta sekä miten toimijuutta voitaisiin tukea tehokkaammin. Näiden avulla tarkoituksena oli tuottaa tietoa lasten ja nuorten toimijuuden toteutumisesta sekä siitä, mitä tulevaisuudessa voitaisiin tehdä toisin. Opinnäytetyö tehtiin yhteistyössä Vantaan kaupungin kuntouttavan sijaishuollon kanssa ja sen avulla on pyritty selvittämään lasten ja nuorten mielipiteitä toimijuuteen vaikuttavista tekijöistä arjessa.

Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että haastateltavat ovat aktiivisia toimijoita omassa arjessaan vaikuttaen niin velvollisuuksiinsa kuin vapaa-aikaansa sekä osallistuen yksikössä järjestettävään toimintaan. Saman suuntaisia tuloksia tulee esiin Laakson (2019, s. 65) tutkimuksessa, jossa lapset ja nuoret kertoivat voivansa vaikuttaa esimerkiksi harrastuksiin ja koulunkäyntiin sekä osittain läheistensä tapaamisiin. Kolme neljästä haastateltavastamme mainitsi motivaation olevan yksi vaikuttava tekijä aktiivisen toimijuuden toteutumisessa.

Toimintaa ohjaavat rakenteet nähtiin kuitenkin yksimielisesti yhtenä toimijuutta rajoittavana tekijänä. Sijaishuoltoa ohjaavat tiukasti lait ja säädökset, joiden avulla on tarkoitus varmistaa lapsen oikeuksien sekä työn laatuun liittyvien vaatimusten toteutuminen. Lastensuojeluyksiköissä on myös yleisiä sääntöjä niin turvallisuuden kuin arjen sujuvuudenkin varmistamiseksi. Tutkimustulosten perusteella voidaan kuitenkin todeta niiden olevan ongelmallisia toimijuuden toteutumisen näkökulmasta sellaisissa tilanteissa, joissa säännöt eivät mahdollista yksilöllisten toiveiden toteutumista.

Nuorilla on tarve kiinnittyä ohjaajiin. Kaikilla nuorilla on tarve tulla kuulluksi ja ymmärretyksi omissa asioissaan. Kuulluksi tulemisen kokemus on vahvasti yhteydessä koettuun luottamukseen ja siihen nähtiin vaikuttavan monia tekijöitä. Tutkimuksessa nousi esiin erilaisia tilanteita, joissa nuori ei koe tulevansa kuulluksi. Esimerkiksi nuoren mielipiteen olettaminen koettiin toimijuutta heikentävänä

tekijänä. Yhteneväisesti myös Siparin ym (2017, s. 37) mukaan aikuisten oletukset lasten mielipiteistä rajoittavat lasten toimijuutta.

Toiveena on, että keskusteluja käydessä myös tilanne olisi sille otollinen. Nuoret toivoivat ohjaajilta läsnäoloa ja kokevat moneen asiaan samaan aikaan keskittymisen heikentävän kuulluksi tulemisen kokemusta. Tilanteissa, joissa nuori ei tule kuulluksi tai hänelle ei anneta tilaa keskustelussa, on hänen myös vaikeaa ilmaista mielipiteitään. Kuulluksi tulemisen kokemukseen vaikuttaa myös koettu empatian osoittaminen ohjaajan osalta. Mikäli nuoren tunteet sivuutetaan keskustelussa, heikkenee myös hänen ymmärretyksi tulemisensa kokemus.

Kaikki nuoret kokevat tulevansa tuetuksi ohjaajien toimesta arjessaan. Ohjaajien läsnäolo nähtiin tärkeänä tukimuotona arjessa ja lisäksi kaikki nuoret kokivat saavansa tukea myös kavereidensa sekä perheidensä osalta. Positiivinen palaute nähtiin tärkeänä tekijänä pystyvyyden tunteen vahvistamisessa. Myös Sipari ym. (2017, s. 37) tuovat esille, että lasten kannustaminen tukee onnistumista ja näin vahvistaa heidän toimijuuttaan.

Omaohjaajan rooli on henkilökohtaisempi ja intensiivisempi verrattaen muihin ohjaajiin. Aikaa omaohjaajan kanssa toivottiin arjessa enemmän kolmen nuoren toimesta. Kahdenkeskisen ajan merkityksellisyys nousee esiin myös Laakson (2019, s. 48) tutkimuksessa, jossa lapset ja nuoret toivoivat kahdenkeskistä aikaa enemmän aikuisten kanssa. Lisäksi Heino (2020, s. 230) tuo esiin nuorten arvostusta aikuisten kanssa vietettyä kahdenkeskistä aikaa kohtaan. Omaohjaaja on nuoren elämässä tärkeä tukipilari, kannustaja ja mukana kulkija, joka on myös parhaiten ajan tasalla nuoren asioista.

Kaikki nuoret kertoivat luottavansa ohjaajiin, mutta luottamusta ei kuitenkaan koeta täydelliseksi. Erityisesti jatkuvasti valvovien silmien alla oleminen ja seuraamusten pelko heikensivät luottamusta. Seuraamusten pelko vaikuttaa luottamukseen negatiivisesti tilanteissa, joissa nuori kokee oman asian kertomisen voivan vaikuttaa elämäänsä negatiivisesti. Ohjaajan toimesta koettu epäammattillinen käytös aiheutti myös ajatuksen siitä, tapahtuuko sama omalla kohdalla ja tämän nähtiin heikentävän luottamusta.

Tutkimuksessa nousi esiin nuorten tarve vaikuttaa elämäänsä kaikissa sellaisissa asioissa kuin se on mahdollista. Tärkeänä pidettiin nuorten mielipiteiden ja toiveiden huomioimista sekä yksikön toimintaa että arkea suunnitellessa. Samansuuntaisesti Mooren ym. (2017) mukaan nuoret haluavat vaikuttaa sekä päivittäisiin asioihin että tärkeämpiin päätöksiin. Haastatteluamme osallistuneilla nuorilla oli lisäksi mieltymyksiä ja toiveita arjen sisällön suhteen.

Palautetta nuoret kokevat saavansa arjessa korostuneesti toimijuuteensa tai suorittamiinsa asioihin liittyen. Yksilöllisyyden ja henkilökohtaisuuden kokemuksen tarve korostui tutkimuksessa ja lisää palautetta toivottiin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin sekä omaan käytökseen liittyen. Myös Heinon (2020, s. 230) mukaan yksilöllinen kohtaaminen on nuorille merkityksellistä.

9 POHDINTA

9.1 Tulosten hyödynnettävyys

Opinnäytetyön tavoitteena oli saada tietoa toimijuutta estävistä tai edistävästä tekijöistä lasten ja nuorten arjessa sekä siitä, miten toimijuutta voitaisiin tukea tehokkaammin. Olisimme voineet vertailla yksiköiden välisiä eroavia käytäntöjä, jos olisimme saaneet jokaisesta yksiköstä haastateltavia. Tämä jäi kuitenkin toteutumatta meistä riippumattomista syistä. Tärkeää oli mahdollistaa haastatteluun osallistuminen jokaiselle nuorelle, mutta sitäkin tärkeämpää oli noudattaa eettisiä periaatteita osallistumisen vapaaehtoisuuden suhteen. Omassa toiminnassamme pyrimmekin kiinnittämään huomiota vastuullisuuteen ja johdonmukaisuuteen. Arvokasta olisi saada tietoa siitä, millaisia eroavia sekä yhteneviä käytäntöjä Vantaan kaupungin kuntouttavan sijaishuollon yksiköiden välillä on toimijuuteen liittyen.

Tutkimuksemme vastaa asetettuihin tutkimuskysymyksiin ja niiden avulla saimme esille hyvin konkreettisia kehitysehdotuksia, joiden kautta toimijuutta voidaan tukea tehokkaammin. Esiin nousi teemoja, joiden kautta on mahdollista tarkastella sijaishuollon toimintaa ja sen kehittämistä. Tutkimuksemme selkeyttää myös laitoshuollon arjen sisältöä ja tarjoaa ajatuksia, joiden kautta työn painopisteitä ja työntekijöiden koulutustarpeita voidaan suunnitella. Tutkimuksemme tuloksista voidaan päätellä, että Vantaan kaupungin kuntouttavan sijaishuollon kehitystyössä on onnistuttu monelta osin luomaan toimijuutta ja sen toteutumista tukeva ympäristö lapsille ja nuorille.

Sosiaalialalla tapahtuvaa työskentelyä ohjaavat kumminkin tiukasti erilaiset säädökset ja lait, joiden sisällä toimintaa toteutetaan. Lait ja säädökset ovat välttämättömiä, mutta on tärkeää ymmärtää, että ne voivat osaltaan myös heikentää asiakkaan toimijuuden toteutumismahdollisuuksia arjessa. Tutkimuksessamme nousee esiin erityisesti nuorten tarve läsnäoloon, mukana kulkemiseen ja kuuluksi tulemiseen. Tärkeää on noteerata, että nuorilla on halukkuutta vaikuttaa

kaikissa sellaisissa asioissa arkeensa kuin se on mahdollista – rajoja unohtamatta. Laitosmaisuuksia ja yleisten toimintaa ohjaavien rakenteiden negatiivista vaikutusta voidaan torjua juuri oikeanlaisella menetelmäosaamisella, kuten omaohjaajuuden merkityksen tunnistamisella yksilöllisyyden ja henkilökohtaisuuden kokemuksen luojana.

Omaohjaajatyön sisältö on kuitenkin muuttunut paljon viimeisten vuosikymmenien aikana terapeuttisten orientaatioiden myötä. Omaohjaajalta vaaditaan laajaa ammattitaitoa ja kykyä vastata lapsen ja nuoren tunteisiin. Ajatusmaailmasta, jossa lapset ja nuoret ovat sijaishuollossa hoidon kohteena, on siirrytty terapeutisiin sekä lasta ja nuorta itseään osallistaviin menetelmiin. Tämä vaatii ammattilaiselta uudenlaista kykyä käsitellä ja jakaa valtaansa lapsen ja nuoren kanssa hänen ikä- ja kehitystasonsa huomioiden.

Omaohjaajan työn voidaan nähdä olevan myös tunnetyötä eli omien tunteiden hallitsemista ja jakamista. Tämä luo haasteita työn psyykkisen kuormittavuuden näkökulmasta ja tarkoittaa väistämättä sitä, että työntekijä tarvitsee niin työyhteisön kuin työnantajankin tukea toteuttaakseen työtehtäviään. Työnohjaus on tärkeä reflektoinnin ja purkamisen väline, mutta terapeuttinen työskentelytapa asettaa kuitenkin työnantajalle lisää vastuuta vastata työtapojen muutoksien tuomiin tuentarpeisiin. Miten terapeuttista lähestymistapaa ja omaohjaajuutta sen merkittävänä työmenetelmänä voitaisiin kehittää niin, ettei se aiheuttaisi työntekijälle liiallista fyysistä ja psyykkistä kuormitusta? Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista lukea siitä, miten omaohjaajatyötä voitaisiin kehittää sekä rakenteellista niin, että lasten ja nuorten toimijuutta voitaisiin tukea yhä monipuolisemmin unohtamatta kuitenkaan työhyvinvoinnin ja työssäjaksamisen näkökulmaa. Mielenkiintoista olisi myös selvittää, kokevatko työntekijät saavansa tarpeeksi tukea tunnetyön kuormittavuustekijöihin liittyen.

Sosiaalialan työ vaatii myös jatkuvaa dokumentointia. Kirjallisen työn määrä on lisääntynyt viime vuosien aikana huomattavasti. Sen avulla on mahdollista arvioida asiakkaan prosessin etenemistä ja se on myös asiakkaan sekä työntekijän oikeusturvan kannalta merkittävää. Dokumentointi voi viedä paljonkin aikaa, jolloin se on pois asiakkaan kanssa vietetystä ajasta. Tämä usein näkyy lapsille ja

nuorille negatiivisella tavalla ja vaikeuttaa arjessa tapahtuvia spontaaneja kohtaamisia. Lapsen ja nuoren voi olla vaikeaa lähestyä ohjaajaa, joka istuu toimistossa. Toisinaan kirjallisia töitä on mahdollista organisoida myöhemmin toteutettavaksi. Ajoittain arjen tilanteet sekä resurssipula voivat kuitenkin pakottavalla tavalla siirtää kirjallisten töiden suunniteltua toteutusta. Tällöin vaarana on töiden kasaantuminen, joka lisää osaltaan työn kuormittavuutta. Tämänkaltaisissa tilanteissa työntekijältä vaaditaan vankkaa itseohjautuvuutta ja organisointikykyä.

Lopputuloksena todettakoon, ettei toimijuuden tukemisessa lopulta ole kyse ydinfysiikasta vaan laadukkaasta kohtaamisesta, uskon luomisesta tulevaisuuden suhteen sekä nähdyksi ja kuulluksi tulemisen kokemuksesta. On ymmärrettävä, että nämä tarpeet eivät kosketa vain lastensuojelun asiakkaita vaan ne ovat jokaisen ihmisen perustarpeita. Emmekö me kaikki tarvitse näitä asioita elämässämme, jotta voimme tuntea olomme merkitykselliseksi?

9.2 Ammatillinen kasvu

Opinnäytetyöprosessi kokonaisuudessaan on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, joka mahdollistaa sosionomitutkinnon aikana opittujen käytäntöjen konkreettisen soveltamisen. Tämä on tukenut ammatillisen osaamisemme kehittymistä mahdollistaen sosiaalialan osaamisvaatimukseen vastaamisen. Sosiaalialan osaamisvaatimuksia eli kompetensseja voidaan jäsenellä kuuden pääteeman kautta. Näitä ovat sosiaalialan eettinen osaaminen, asiakastyön osaaminen, sosiaalialan palvelujärjestelmäosaaminen, kriittinen ja osallistava yhteiskuntaosaaminen, tutkimuksellinen kehittämis- ja innovaatiotoiminta sekä työyhteisö-, johtamis- ja yrittäjyysosaaminen. (Diak, i.a.)

Kumppanuuslähtöinen kehittäminen sekä sen suunnittelu, toteutus ja arviointi on yksi sosionomin kompetensseihin sisältyvä osaamisvaatimus (Diak, i.a.). Onnistuimme opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa tutkimustehtävämme asettelussa. Isossa roolissa oli tapaamiset yhteistyökumppanimme kanssa, joissa pyrimme määrittämään sekä rajaamaan tutkimuksen tavoitteita ja tarkoitusta. Tämän vuoksi pystyimme luomaan hyvin realistisen ja selkeän suunnitelman

toteutuksemme pohjalle. Saimme lisäksi arvokasta palautetta opinnäytetyötämme läpi prosessin opponenteilta sekä ohjaavilta opettajilta, mikä auttoi opinnäytetyön edistämässä ja keskittymään oleellisiin asioihin työn koostamisessa.

Ammatillinen kriittinen reflektio sekä sosiaalialan juridisen säädöspohjan tunteminen on keskeinen osa ammatillisuutta (Diak, i.a.). Opinnäytetyön teoreettisessa viitekehysessä hyödynsimme keskeistä lainsäädäntöä. Lain ja teorian käsittely syvensi ymmärrystämme sijaishuollon kokonaisuudesta ja sitä ohjaavista reunaehdoista. Teoreettisen viitekehysten rakentamisessa pyrimme kiinnittämään erityistä huomiota myös muiden lähteiden laatuun ja ajankohtaisuuteen. Muutamia toimijuutta käsittelevät lähteet olivat vanhahkoja, mutta yhä yleisesti käytettyjä ja valideja.

Sosionomin kompetensseihin kuuluvat myös ongelmanratkaisutaito, itsensä johtamisen taito, tutkimusmenetelmän soveltaminen sekä tutkimusprosessin vaiheiden hallinta ja toteutus (Diak, i.a.). Kummallakaan meistä ei ollut aiempaa kokemusta tutkimustyöstä aikaisemmin. Kohtasimme monia haasteita ja yhtenä haasteena näimme toimijuuden määrittelyn ymmärrettävästi nuorille ja sen eriyttämisen osallisuudesta, mutta koimme onnistuneemme termin avaamisessa hyvin. Lisäksi varsinkin aineiston analysointi vaati konkreettista yhdessä opiskelua ja reflektointia. Prosessin aikana opimme tutkimuksen lisäksi sekä itsestämme että myös toisistamme, mikä auttoi hyödyntämään vahvuuksiamme opinnäytetyön toteutuksessa.

Opinnäytetyön kohdistuessa lasten ja nuorten toimijuuteen, oli tärkeää saada tietoa juuri heiltä itseltään. Osallisuuden edistäminen onkin yksi sosionomin kompetensseihin sisältyvä osaamisvaatimus (Diak, i.a.). Merkityksellistä oli se, että meillä oli mahdollisuus tuoda nuorten aitoja kokemuksia toimijuuden toteutumiseen liittyvistä tekijöistä sijaishuollon arjessa. Asiakkaiden osallistaminen tutkimustyöhön mahdollistaa parhaimmillaan myös niiden henkilöiden äänen kuuluiin saattamisen, jotka muutoin eivät välttämättä saisi mielipiteitään tai ajatuksiinsa esille.

Sosiaalialan ammattilaiselta vaaditaan myös eettisten periaatteiden ja ohjeiden mukaisesti toimimista (Diak, i.a.). Pyrimme toiminnassamme huomioimaan tutkimustyötä ohjaavat eettiset periaatteet sekä ohjeistukset. Koemme, että toiminnassamme korostui vahvasti eettinen vastuuntunto, sillä tutkimuksemme kohdistui alaikäisiin. Kiinnitimme erityistä huomiota lasten ja nuorten kohtaamiseen sekä reflektoimme eettisyyteen liittyviä kysymyksiä, jotta pystyimme varmistumaan toimintamme vastuullisuudesta.

Lisäksi asiakastyön ja työkäytäntöjen kehittäminen sekä tiedon tuottaminen ja arviointi ovat osa sosionomin osaamisvaatimuksia (Diak, i.a.). Opinnäytetyöllämme on ollut selkeä tarve yhteistyökumppanillemme ja sen tuloksia on mahdollista hyödyntää toimintaa arvioitaessa sekä sitä edelleen kehitettäessä. Se on myös mahdollistanut konkreettisesti asiakastyöhön vaikuttamisen tehden näkyväksi sekä toimivat käytännöt että kehittämistarpeet. Konkreettinen mahdollisuus vaikuttaa lisäsi osaltaan mielenkiintoa tekemäämme opinnäytetyötä kohtaan juuri sen käytännönläheisyyden vuoksi.

LÄHTEET

- Alatalo, M., Lappi, K., & Petrelius, P. (2017). Lapsikeskeinen suojeleminen ja perheen toimijuuden tukeminen lastensuojelun perhetyössä ja perhekuntoutuksessa. Kohti monitoimijaista, yhteistä perhetyötä.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/134616/URN_ISBN_978-952-302-859-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Asianosaisten kuuleminen. (i.a.). Teoksessa *Lastensuojelun käsikirja*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/huostaanotto/huostaanoton-valmistelu-ja-paatoksenteko/asianosaisten-kuuleminen>
- Bandura, A. (2001). SOCIAL COGNITIVE THEORY: An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26.
<https://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura2001ARPr.pdf>
- Diakonia-ammattikorkeakoulu. (i.a.) *Osaamisvaatimukset: Sosionomi (AMK)*. Saatavilla 20.4.2022 <https://www.diak.fi/opiskelu/opiskelijan-polku/opintojen-suorittaminen/arviointi/osaamisvaatimukset-sosionomi/#e2487c95>
- Diakonia-ammattikorkeakoulu. (i.a.). Havainnointi ja haastattelut [PowerPoint-diat]. Diakle. <https://diakle.diak.fi/login/index.php>
- Eronen, T., & Laakso, R. (2016). Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntouttavat orientaatiot ja niiden vaikuttavuus. Tutkimuskatsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131499/URN_ISBN_978-952-302-780-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Teoksessa A. Saarnanen-Kauppinen & A. Puusniekka, *Aineisto- ja teorialähtöisyys* (2006). KvaliMOTV - menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.
https://www.fsd.tuni.fi/metelmaopetus/kvali/L2_3_2_3.html

- Etäpelto, A., Heiskanen, T., & Collin, K. (2011). Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/100349/vallan_ja_toimijuuden_monisaikeisyys.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Etäpelto, A., Vähäsanta, K., Hökkä, P., & Paloniemi, S. (2014). Miten käsitteellistää ammatillista toimijuutta työssä? *Aikuiskasvatus*, 34(3), 202–214. <https://doi.org/10.33336/aik.94100>
- Gordon, T. (2005). Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa A. Meurman-Solin, & I. Pyysiäinen, *Ihmistieteet tänään* (s. 114–130). Gaudeamus.
- Heino, T. (toim.). (2020). Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140861/RAP2020_012_Mik%C3%A4%20auttaa_22022021.pdf?sequence=9&isAllowed=y
- Hoikkala, S., Kojo, R., Tervo, J., & Aaltonen, T. (2017). Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli. Kohti lapsikeskeistä ja lapsenoikeusperustaista toimintatapaa [Tiivistelmä]. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132271/URN_ISBN_978-952-302-855-5.pdf
- Hokkanen, L. (2013). Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asiantajossa. Teoksessa M. Laitinen, & A. Niskala (toim.), *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä* (s. 55–86). Vastapaino.
- Huostaanotto. (i.a.). Teoksessa Lastensuojelun käsikirja. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen lastensuojelun tutkimus- ja koulutuskeskus. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/huostaanotto>
- Hyvärinen, M., Suoninen, E., & Vuori, J. (i.a.). Haastattelut. Teoksessa J. Vuori (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-aineistot/haastattelut/>
- Karjalainen, A. L. (2020). Lähteiden käytössä huomioitavaa. Teoksessa *Osallistavan ja tutkivan kehittämisen opas 2.0*. Diakonia-ammattikorkeakoulu. <https://libguides.diak.fi/c.php?g=670543&p=4760656>
- Kauppila, P., Silvonen, J., & Vanhakkala-Ruoho, M. (toim.). (2015). Toimijuus, ohjaus ja elämäntilanne.

https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/15099/urn_isbn_978-952-61-1747-8.pdf?sequence=1

- Kotiranta, T. & Virkki, T. (2011). Toimijuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa T. Kotiranta, P. Niemi, & R. Haaki (toim.), *Sosiaalisen toiminnan perusta* (s. 113–132). Gaudeamus.
- L 731/1999. Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- L 417/2007. Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L7>
- L 1301/2014. Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301#L3P13>
- Laakso, R. (2019). “Ne näki musta”. Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137484/URN_ISBN_978-952-343-267-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Lapsen osallisuus. (i.a.). Teoksessa *Lastensuojelun käsikirja*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lapsen-osallisuus>
- Lastensuojelun avohuolto. (19.10.2021). Teoksessa *Lastensuojelun käsikirja*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-avohuolto>
- Lawrence, T., Suddaby, R., & Leca, B. (2009). Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations. *Cambridge University Press*.
- Mitä on lastensuojelu. (i.a.). Teoksessa *Lastensuojelun käsikirja*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu>
- Moore, T., McArthur, M., Death, J., Tilbury, C., & Roche, S. (2017). Young people’s views on safety and preventing abuse and harm in residential care: “It’s got to be better than home”. *Children and Youth Services Review*, 81, 212–219. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.08.010>

- Niemi, P. (2013). Hyvä, paha valta. Teoksessa M. Laitinen, & A. Niskala (toim.), *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä* (s. 31–54). Vastapaino.
- Olli, J. (2014). Tulla kuulluksi omana itsenään - Vammaisten lasten ja nuorten toimijuuden tukeminen. Teoksessa M. Gissler, M. Kekkonen,, P. Känkänen, P. Muranen, & M. Wrede-Jäntti (toim.), *Nuoruus toisin sanoen* (s. 152-160). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Petreljus, P., & Eriksson, P. (toim.). (2018). Uudistuva lastensuojelu – kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137112/URN_ISBN_978-952-343-208-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Puusa, A., & Juuti, P. (toim.). (2020). *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus.
- Räty, T. (2019). *Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen* (4. uud. p.). Edita.
- Saarnanen-Kauppinen, A., & Puusniekka, A. (2006). Reliabiliteetti. KvaliMOTV -menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_3_2.html
- Sijaishuoltoon siirtyminen ja yhteistyö vanhempien kanssa. (i.a.). Teoksessa *Lastensuojelun käsikirja*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuoltoon-siirtyminen-ja-yhteistyö-vanhempien-kanssa>
- Sinkkonen, J. (toim.) (2018). *Kiintymyssuhteet elämänkaareissa*. Duodecim.
- Sipari, S., Vänskä, N., & Pollari, K. (2017). Lapsen edun toteutuminen kuntoutuksessa. Osallistumista ja toimijuutta vahvistavat käytännöt. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/220550/Raportteja5.pdf?sequence=7&isAllowed=y>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (i.a.). Lastensuojelu. Saatavilla 29.4.2021 <https://stm.fi/lastensuojelu>
- Sosiaalipedagogiikka. (i.a.). Sosiaalipedagogiikka. Saatavilla 21.3.2022 <http://www.sosiaalipedagogiikka.fi/sosiaalipedagogiikka/>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (i.a.). Lastensuojelu. Saatavilla 29.4.2021 <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/sote-palvelut/lastensuojelu>

- Thitz, P., & Ylönen, S. (i.a.). Laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus [PowerPoint-diat]. Diakle. <https://diakle.diak.fi/login/index.php>
- Tietosuojavaltuutetun toimisto. (i.a.). Mikä on henkilötieto? Saatavilla 5.5.2021 <https://tietosuoja.fi/mika-on-henkilotieto>
- Timonen-Kallion, E., Yliruka, L., & Närhi, P. (2017). Lastensuojelun terapeuttilaisen laitospalvelun mallinnus. [https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132319/Työpaperi_2017_23_netiti%20\(2\).pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132319/Työpaperi_2017_23_netiti%20(2).pdf?sequence=1&isAllowed=y)
- Tukikoti Syli. (i.a.). Jokainen lapsi on sylin arvoinen. https://tukikotisyli.fi/wp-content/uploads/2020/09/syli_yleisesite_2020_web.pdf
- Tunnisteellisuus ja anonymisointi. (i.a.). Teoksessa *Aineistonhallinnan käsikirja*. Tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/tunnisteellisuus-ja-anonymisointi/>
- Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos). Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2019). Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarvointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja, (3) 2019. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf
- Vantaan kaupunki. (i.a.). Kuntouttava sijaishuolto lapselle. Saatavilla 13.5.2021 https://www.vantaa.fi/terveys- ja_sosiaalipalvelut/lapsiperheiden_palvelut/lastensuojelu/kuntoutusta_lapselle
- Yleissopimus lapsen oikeuksista, 20.11.1989. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

LIITE 1. Haastattelukysymykset

1. Millaisia asioita sinun arkeesi kuuluu?

- Millaista toimintaa osastolla järjestetään?
- Osallistutko järjestettyyn toimintaan?
- Mikä vaikuttaa päätökseesi siitä osallistutko vai et osallistu toimintaan?
- Millainen toiminta sinua kiinnostaisi? Mikä saisi sinut osallistumaan aktiivisemmin?

2. Mikä sinun elämässäsi on tärkeää? Miksi?

- Millaisiin asioihin voit vaikuttaa elämässäsi? Millaisiin et voi?
- Minkä pitäisi muuttua, jotta sinulla olisi enemmän vaikuttamismahdollisuuksia omassa elämässäsi?

3. Ketkä tukevat sinua elämässäsi? Miten?

- Millainen tuki auttaa sinua uskomaan itseesi?
- Oletko joskus kokenut, ettei taitoihisi uskota?

4. Millainen palaute saa sinut tuntemaan itsesi tärkeäksi?

- Millaista palautetta yleensä saat? Keneltä?
- Millaisista tilanteista toivot palautetta?

5. Miten omaohjaaja ottaa sinut huomioon?

- Millaisissa asioissa toivot omaohjaajalta tukea/apua?
- Millaisissa asioissa et koe tarvitsevasi apua/tukea?
- Mitä toivot omaohjaajalta?

6. Koetko, että ohjaajat kuuntelevat sinua?

- Mistä sinulle tulee tunne, että sinua kuunnellaan?
- Mistä sinulle tulee tunne, ettei sinua ole kuunneltu?

7. Koetko, että voit kertoa rehellisen mielipiteesi ohjaajille sinua koskeviin asioihin?

- Milloin koet mielipiteesi kertomisen helppona?
- Milloin koet mielipiteesi kertomisen vaikeana?

8. Mikä vaikuttaa kokemukseesi luottamuksesta?

- Mitkä asiat heikentävät kokemusta?
- Mitkä asiat vahvistavat kokemusta?
- Onko sinulla täällä aikuista, johon voit luottaa?

9. Miten ohjaajat ottavat mielipiteesi huomioon?

- Millaisissa asioissa toivot, että mielipiteesi otettaisiin huomioon enemmän?
- Millaisissa tilanteissa mielipidettäsi on kysytty?

10. Missä näet itsesi kymmenen vuoden päästä?

- Mistä haaveilet?
- Mistä tarvitset lisää tietoa, jotta haaveesi voivat toteutua?

LIITE 2. Ennakkoesite nuorille

KERRO MEILLE

*Mitä aikuiset voisi
tehdä paremmin?*

OSALLISTU HAASTATTELUUN!

MITÄ?

Tehdään opinnäytetyönä tutkimusta, jonka tarkoituksena on saada teidän mielipiteet esille. Tutkimuksen aiheena on pohtia toimijuutta ja asioita jotka siihen vaikuttaa sun mielestä.

MIKSI?

Halutaan tietää mitä teidän mielestä voitaisiin tehdä paremmin ja mitkä asiat mielestäsi vaikuttaa sun omaan toimijuuteen arjessa.

MILLOIN JA MITEN?

Tehdään haastattelut täällä paikanpäällä marras-joulukuussa, mutta jos etäyhteydet kuulostaa paremmalle niin nekin sopii!

HUOM! Osallistuminen on vapaaehtoista.

KEITÄ NÄÄ TYYPIT ON?

Ollaan Nora ja Johanna. Opiskellaan kumpikin sosionomeiksi. Meistä kuulet pian uudestaan kun tulemme käymään ja kertomaan lisää!

NÄHDÄÄN
PIAN!

Nora ja Johanna

**MITÄ TARKOITTA
TOIMIJUUS?**

Se on mahdollisuutta osallistua
ja vaikuttaa omiin asioihin
sekä tunne siitä, että pystyy ja
pärjää.

LIITE 3. Saatekirje ja suostumuslomake nuorille

Moikka!

Kuulitkin ehkä jo, että olemme tulossa tekemään tutkimusta teille haastattelun muodossa. Haastattelijoina toimimme me, Johanna ja Nora. Olemme sosionomiopiskelijoita Diakonia-ammattikorkeakoulusta ja opiskelemme nyt kolmatta vuotta. Sinulla on mahdollisuus osallistua opinnäytetyöhömme, jonka tarkoituksena on kerätä tietoa juuri sinulta liittyen kokemuksiisi toimijuudesta ja asioista, jotka siihen vaikuttavat normaalissa arjessa. Teemme opinnäytetyötä yhteistyössä Vantaan kaupungin kuntouttavan sijaishuollon kanssa ja siksi haastattelimme sinua. Haastattelun tarkoituksena on saada sinun äänesi kuuluviin.

Haastattelut äänitetään ja kirjoitetaan sen pohjalta tekstimuotoon. Haastatteluaineistot säilytetään salasanalla suojatuissa tietokoneissamme ja myös säilytyskansio suojataan salasanalla. Haastatteluaineistoa säilytämme vain opinnäytetyön tekemisen ajan ja tämän jälkeen kaikki materiaalit tuhoetaan tietoturvallisesti. Valmis opinnäytetyö julkaistaan Theseuksessa (Theseus.fi). Opinnäytetyöhön ei tule henkilötietoja eikä sinua voi tunnistaa valmiista opinnäytetyöstä.

Haemme tämän opinnäytetyön tekemiseen tutkimuslupaa Vantaan kaupungilta. Tutkijoina meitä sitoo myös vaitiolovelvollisuus. Haastattelujen on tarkoitus toteutua marras-joulukuun aikana. Tulemme tekemään haastatteluja paikanpäälle, mutta haluamme myös, että sinä voit vaikuttaa tapaan, jolla haastatteluun osallistut. Halutessasi haastattelun järjestäminen sopii meille yhtä hyvin myös esim. Teams -yhteyden välityksellä. Valitsethan siis juuri sinusta parhaalle tuntuvan vaihtoehdon. Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista ja halutessasi saat nähdä haastattelukysymykset etukäteen. Sinulla on oikeus keskeyttää haastattelu, perua se ja myös myöhemmin pyytää haastattelun poistoa aineistosta niin halutessasi.

Mikäli haluat osallistua haastatteluun, niin kerro siitä ohjaajille tai suoraan meille. Ennen haastattelua täytähän myös alla olevan lomakkeen. Lomakkeessa olevaa nimeäsi ei tulla käyttämään mihinkään muuhun tarkoitukseen kuin juuri siihen,

että suostut haastatteluun. Yhteystietomme löydät alapuolelta ja voit laittaa meille viestiä matalalla kynnyksellä, mikäli sinulla on kysyttävää! 😊

Toivottavasti näemme pian!

Ystävällisin terveisin,

Johanna Rönkkönen

Johanna.ronkkonen@student.diak.fi

Nora Tiainen

Nora.tiainen@student.diak.fi

Suostumuslomake

Suostun vapaaehtoisesti osallistumaan opinnäytetyöhön liittyvään haastatteluun. Haastattelusta syntyvää aineistoa saa käyttää opinnäytetyössä. Ymmärrän, että minulla on oikeus perua suostumukseni sekä keskeyttää haastattelu ja pyytää haastattelun poistoa aineistosta missä vaiheessa tahansa.

Päivämäärä _____

Allekirjoitus ja nimenselvennys _____

LIITE 4. Saatekirje ja suostumuslomake huoltajille

Hyvä huoltaja!

Olemme kolmannen vuoden sosionomiopiskelijoita Diakonia-ammattikorkeakoulusta. Teemme opinnäytetyötä yhteistyössä Vantaan kaupungin kuntouttavan sijaishuollon kanssa. Opinnäytetyömme aiheena on lasten ja nuorten toimijuus kuntouttavassa sijaishuollossa.

Opinnäytetyömme tarkoituksena on tuottaa Vantaan kaupungin sijaishuoltopaikoille tietoa siitä, miten lapset ja nuoret näkevät toimijuuden merkityksen sekä mitkä asiat estävät tai edistävät toimijuuden toteutumista heidän omasta näkökulmastaan. Tämä auttaa yhteistyökumppaniamme löytämään onnistumisia sekä mahdollisesti sellaisia epäkohtia, joita heidän tulee korjata tai muuttaa. Tulemme hakemaan opinnäytetyölle tutkimuslupaa Vantaan kaupungilta.

Tarkoituksenamme on haastatella nuoria yksilöhaastattelun muodossa, joten pyydämmekin teiltä suostumusta lapsenne haastatteluun. Kysymme suostumusta haastatteluun myös lapseltanne. Olemme laatineet informointikirjeen opinnäytetyöstämme myös yksiköiden työntekijöille sekä sosiaalityöntekijöille.

Haastattelut nauhoitetaan, jonka jälkeen nauhoitteet kirjoitetaan tekstimuotoon. Haastattelumateriaalit säilytetään salasanalla suojatuissa tietokoneissamme ja myös säilytyskansio suojataan salasanalla. Tutkijana meitä sitoo vaitiolovelvollisuus ja haastatteluaineistoa käytetään ainoastaan tässä opinnäytetyössä. Haastatteluaineistoa säilytämme vain opinnäytetyön tekemisen ajan ja tämän jälkeen kaikki materiaalit tuhotaan tietoturvallisesti. Valmis opinnäytetyö julkaistaan Theseuksessa (Theseus.fi). Opinnäytetyöhön ei tule henkilötietoja eikä näin ollen lastanne voi tunnistaa valmiista opinnäytetyöstä.

Lapsenne osallistuminen haastatteluun on täysin vapaaehtoista. Lapsellanne on myös oikeus peruuttaa suostumus haastatteluun ja haastattelumateriaalin käyttämiseen missä vaiheessa tahansa. Haastattelut on tarkoitus toteuttaa marras-

joulukuussa. Tavoitteenamme on saada opinnäytetyö valmiiksi kevään 2022 aikana.

Mikäli annatte suostumuksen lapsenne haastatteluun, pyydämme täyttämään alla olevan lomakkeen ja lähettämään sen palautuskuorella takaisin kuntouttavan sijaishuollon yksikköön mahdollisimman pian.

Jos teille herää mitä tahansa kysymyksiä, vastaamme niihin mielellämme!

Ystävällisin terveisin,

Johanna Rönkkönen

johanna.ronkkonen@student.diak.fi

&

Nora Tiainen

nora.tiainen@student.diak.fi

Suostumuslomake

Annan suostumukseni siihen, että lapseni _____
voi osallistua opinnäytetyöhön liittyvään haastatteluun.

Päivämäärä _____

Allekirjoitus ja nimenselvennys _____

LIITE 5. Saatekirje sosiaalityöntekijöille

Hei!

Olemme kolmannen vuoden sosionomiopiskelijoita Diakonia-ammattikorkeakoulusta. Teemme opinnäytetyötä yhteistyössä Vantaan kaupungin kuntouttavan sijaishuollon kanssa. Opinnäytetyömme aiheena on lasten ja nuorten toimijuus kuntouttavassa sijaishuollossa.

Opinnäytetyömme tarkoituksena on tuottaa Vantaan kaupungin sijaishuoltopaikoille tietoa siitä, miten lapset ja nuoret näkevät toimijuuden merkityksen sekä mitkä asiat estävät tai edistävät toimijuuden toteutumista heidän omasta näkökulmastaan. Tämä auttaa yhteistyökumppaniamme löytämään onnistumisia sekä mahdollisesti sellaisia epäkohtia, joita heidän tulee korjata tai muuttaa. Tulemme hakemaan opinnäytetyöllemme tutkimuslupaa Vantaan kaupungilta.

Tarkoituksenamme on haastatella nuoria yksilöhaastattelun muodossa. Tulemme kysymään kirjallista suostumusta haastatteluun nuorilta sekä heidän huoltajiansa kunnioittaen myös huoltajilta. Olemme laatineet informointikirjeen opinnäytetyöstämme myös yksiköiden työntekijöille.

Haastattelut nauhoitetaan, jonka jälkeen nauhoitteet kirjoitetaan tekstimuotoon. Haastattelumateriaalit säilytetään salasanalla suojatuissa tietokoneissamme ja myös säilytyskansio suojataan salasanalla. Tutkijana meitä sitoo vaitiolovelvollisuus ja haastatteluaineistoa käytetään ainoastaan tässä opinnäytetyössä. Haastatteluaineistoa säilytämme vain opinnäytetyön tekemisen ajan ja tämän jälkeen kaikki materiaalit tuhotaan tietoturvallisesti. Valmis opinnäytetyö julkaistaan Theseuksessa (Theseus.fi). Opinnäytetyöhön ei tule henkilötietoja eikä näin ollen lastanne voi tunnistaa valmiista opinnäytetyöstä.

Nuoren osallistuminen haastatteluun on täysin vapaaehtoista. Nuorella on myös oikeus peruuttaa suostumus haastatteluun ja haastattelumateriaalin käyttämiseen missä vaiheessa tahansa. Haastattelut on tarkoitus toteuttaa marras-joulukuussa. Tavoitteenamme on saada opinnäytetyö valmiiksi kevään 2022 aikana.

Jos sinulle herää mitä tahansa kysymyksiä, vastaamme niihin mielellämme!

Ystävällisin terveisin,

Johanna Rönkkönen

johanna.ronkkonen@student.diak.fi

&

Nora Tiainen

nora.tiainen@student.diak.fi

LIITE 6. Saatekirje työntekijöille

Hei!

Olemme kolmannen vuoden sosionomiopiskelijoita Diakonia-ammattikorkeakoulusta. Teemme opinnäytetyötä yhteistyössä Vantaan kaupungin kuntouttavan sijaishuollon kanssa. Opinnäytetyömme aiheena on lasten ja nuorten toimijuus kuntouttavassa sijaishuollossa.

Opinnäytetyömme tarkoituksena on tuottaa teille tietoa siitä, miten lapset ja nuoret näkevät toimijuuden merkityksen sekä mitkä asiat estävät tai edistävät toimijuuden toteutumista heidän omasta näkökulmastaan. Tämä auttaa teitä löytämään onnistumisia sekä mahdollisesti sellaisia epäkohtia, joita teidän tulisi korjata tai muuttaa. Tulemme hakemaan opinnäytetyöllemme tutkimuslupaa Vantaan kaupungilta.

Tarkoituksenamme on haastatella nuoria yksilöhaastattelun muodossa. Tulemme kysymään kirjallista suostumusta haastatteluun nuorilta sekä heidän huoltajiansa kunnioittaen myös huoltajilta. Olemme laatineet informointikirjeen opinnäytetyöstämme myös sosiaalityöntekijöille.

Haastattelut nauhoitetaan, jonka jälkeen nauhoitteet kirjoitetaan tekstimuotoon. Haastattelumateriaalit säilytetään salasanalla suojatuissa tietokoneissamme ja myös säilytyskansio suojataan salasanalla. Tutkijana meitä sitoo vaitiolovelvollisuus ja haastatteluaineistoa käytetään ainoastaan tässä opinnäytetyössä. Haastatteluaineistoa säilytämme vain opinnäytetyön tekemisen ajan ja tämän jälkeen kaikki materiaalit tuhotaan tietoturvallisesti. Valmis opinnäytetyö julkaistaan Theseuksessa (Theseus.fi). Opinnäytetyöhön ei tule henkilötietoja eikä näin ollen lapsia ja nuoria voi tunnistaa valmiista opinnäytetyöstä.

Nuoren osallistuminen haastatteluun on täysin vapaaehtoista. Nuorella on myös oikeus peruuttaa suostumus haastatteluun ja haastattelumateriaalin käyttämiseen missä vaiheessa tahansa. Haastattelut on tarkoitus toteuttaa marras-joulukuussa. Tavoitteenamme on saada opinnäytetyö valmiiksi kevään 2022 aikana.

Jos teille herää mitä tahansa kysymyksiä, vastaamme niihin mielellämme!

Ystävällisin terveisin,

Johanna Rönkkönen

johanna.ronkkonen@student.diak.fi

&

Nora Tiainen

nora.tiainen@student.diak.fi